

PROCESE MIGRAȚIONISTE ÎN BUCOVINA ȘI BASARABIA (PÂNĂ LA MIJLOCUL SECOLULUI AL XIX-LEA)

CONSTANTIN UNGUREANU

Muzeul Național al Bucovinei, Suceava
E-mail: unguoreanucos@yahoo.com

Migration Processes in Bukovina and Bessarabia (Until the Middle of the 19th Century)

*(Abstract)**

At the beginning of the foreign rule, Bukovina had a population of approx. 67–73 thousand people, and Bessarabia – at least 300 thousand inhabitants. Most of the inhabitants were Romanians (Moldovans), both in Bukovina (about 59–60% in 1774) and in Bessarabia (about 75–76% in 1812). In both provinces, the most massive migration processes took place in the first decades of the foreign administration (in Bukovina – until the 1920s and 1930s, in Bessarabia – until the middle of the 19th century). In 12 years, the number of inhabitants almost doubled in Bukovina (from 67–73 thousand people in 1774, to about 135 thousand people in 1786) and Bessarabia (from at least 300 thousand in 1812, to approximately 583 thousand in 1824). Subsequently, the migration processes decreased in intensity, and the number of inhabitants increased due to the natural growth.

In the first years of the Russian rule, simultaneously with the relocation of the wandering peasants from across the Dniester to Bessarabia, there was a reverse process of refuge of Moldovan peasants in Moldova west of the Prut. Similar processes took place in the first years of Austrian rule also in Bukovina, when many Romanian peasants fled to Moldova. In the first decades of foreign rule, most foreign immigrants arrived in both Bukovina and Bessarabia, mainly Ukrainians from the north and east of the Dniester. As a result, it was during this period that the ethnic structure of the population in both provinces changed radically, to the detriment of the local Romanian population. Towards the middle of the 19th century, Bukovina was populated by approximately 380 thousand inhabitants, including 48.5% Romanians, and in Bessarabia, the proportion of Moldovans was reduced to approx. 52–56% (in the years 1850–1862).

Keywords: Habsburg Empire, Bukovina, Russian Empire, Bessarabia, Bugeac, county, Galicia, Galicia, Moldova, migration, transdanubian immigrants, Ruthenians.

* Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

Creșterea numerică a populației Bucovinei la începutul stăpânirii austriece

La începutul stăpânirii austriece, marea majoritate a locuitorilor Bucovinei (circa 60%) erau de etnie română. Administrația militară austriacă (1774–1786), prin măsurile luate în primii ani după anexarea Bucovinei, a contribuit la stabilirea în acest teritoriu a unui număr mare de imigranți din provinciile învecinate. Urmărind în special interese economico-financiare, autoritățile au reușit să atragă mulți imigranți din provinciile vecine, dar a creat și o atmosferă mai atractivă pentru românii rămași sub tutela Imperiului Otoman. În anul 1779, a fost realizat un recensământ al populației în scopul stabilirii mai exacte a numărului contribuabililor. Potrivit acestui recensământ, în Bucovina locuiau 23 385 de familii sau circa 116 925 de persoane¹. În comparație cu datele lui Daniel Werenka (pentru anul 1774), s-a constatat o creștere a populației cu 10 942 de familii sau un spor de circa 88%.

Însă, acest spor este în parte aparent și se explică prin efectuarea superficială a recensămintelor din anii 1774–1775. Când se făcuseră aceste recensăminte, încă nu se terminase războiul ruso-turc, încă nu se încheiase convenția austro-turcă referitoare la teritoriul ocupat și de aceea mulți locuitori s-au eschivat de la înregistrare. Sporirea populației se datora mai cu seamă numărului mare de imigranți, pătrunși aici din provinciile limitrofe. Istoricul austriac Raimund Kaindl scria într-un articol următoarele: „Numărul locuitorilor se mărea foarte repede, ca urmare a reîntoarcerii locuitorilor refugiați din cauza războiului; prin nenumărate imigrări de evrei și armeni; prin imigrarea moldovenilor «din teritoriul moldovenesc și turc», pe care «jugul turc insuportabil» îi silea să emigreze; îndeosebi însă prin pătrunderea rutenilor din Galiția, care, în pofida tuturor interdicțiilor, își părăseau patria din cauza relațiilor de supușenie drastice; de asemenea din Maramureșul unguresc, din Polonia și Transilvania soseau nenumărați imigranți”². J. Goehlert scria în această privință: „Din Galiția învecinată se refugiau ruteni și polonezi, din frica față de serviciul militar, în acest ținut care era scutit de recrutare; și din Moldova și Turcia (din raiaua Hotin) veneau oameni cu averea lor în ținut, deoarece erau oprimați și nu aveau drepturi”³.

Imigranții ardeleni în Bucovina

Referitor la refugiații ardeleni stabiliți în Bucovina până în anul 1778, există două conscripții semnate de generalul Enzenberg în 3 noiembrie și 15 decembrie 1778.

¹ Daniel Werenka, *Topographie der Bukowina zur Zeit ihrer Erwerbung durch Oesterreich (1774–1785)* (în continuare se va cita: Daniel Werenka, *Topographie der Bukowina*), Czernowitz, Selbstverlag, 1895, pp. 173–177.

² Raimund Kaindl, „Kaiser Josef II in seinem Verhältnisse zur Bukowina”, în „Jahrbuch des Bukowiner Landes-Museums” (în continuare se va cita: JBLM), nr. 4, 1896, p. 18.

³ J. V. Goehlert, „Die Bukowina. Ein Kulturbild zur Erinnerung an die vor 100 Jahren vollzogene Vereinigung dieses Landes mit der österreichischen Monarchie”, în „Mittheilungen der k.k. geographischen Gesellschaft” (în continuare se va cita: MGG), Wien, XVIII. Jg., 1875, pp. 114–115.

În prima conscripție sunt cuprinse 1 200 de familii, cu 5 018 persoane (2 623 de sex masculin și 2 395 de sex feminin) care, după starea socială, constau din 410 familii de grăniceri (308 familii din Regimentul II Românesc și 102 familii din Regimentul I Secuiesc), în total 1 768 de persoane, restul refugiaților reprezentând alte pături sociale⁴. Dintre aceștia, 4 587 erau români și 431 secui (maghiari din estul Transilvaniei)⁵.

Ardelenii indicați în această conscripție s-au refugiat în Bucovina între anii 1718 și 1778. Emigrările din Transilvania au devenit masive după anul 1760, atingând apogeul în anii 1761–1764, având legătură cu tulburările de la Năsăud. Cei mai mulți imigranți ardeleni s-au stabilit în satele Botoșana, Bălăceana și Tereblecea⁶. La 1778, Enzenberg constata că în circa 50 de sate din sudul Bucovinei locuiau imigranți din Transilvania, iar Ion Nistor enumera 52 de sate în care se adăpostiseră fugari ardeleni⁷.

Mai există o conscripție despre imigranții din Transilvania, în care sunt cuprinse 117 familii (413 persoane)⁸. Toți acești imigranți, așezați în Bucovina în vara și toamna anului 1778, erau originari din comitatele Someș, Turda, Năsăud, Maramureș, Cluj și Bistrița, adică din nordul Transilvaniei și din Maramureș. Cei mai mulți dintre acești imigranți s-au stabilit la Molodia (73 persoane), Milișeuți (31), Tereblecea (28), Corlățele (27), Lehăceni (25), Uidești (20), Bălăceana (18) etc.⁹. Cauzele principale ale emigrării românilor din Transilvania în Moldova (iar mai târziu și în Bucovina) erau legate de persecuțiile religioase, sociale și naționale la care aceștia erau supuși în Ardeal.

Refugiații ruteni din Galiția

Rutenii au venit în număr mare în spațiul Bucovinei încă în perioada când acest teritoriu se afla în componența Principatului Moldova. Refugiații din Polonia (din Galiția și Podolia) se stabileau îndeosebi în ținuturile nordice Cernăuți și Hotin, dar și în alte ținuturi din Moldova. Rutenii din Galiția au continuat să se strămute masiv în nordul Bucovinei și după instaurarea stăpânirii austriece. Încă din 16 noiembrie 1772, la trei luni după ocuparea Galiției, împărăteasa Maria Theresa se văzu nevoită să-i oprească pe noii supuși de a emigra în Moldova. În proclamație se spunea: „A ajuns la cunoștința noastră că numeroși țărani supuși

⁴ Ion Nistor, „Bejenari ardeleni în Bucovina” (în continuare se va cita: Ion Nistor, *Bejenari ardeleni*), în „Codrul Cosminului”, nr. IV–V, 1926, p. 454.

⁵ Idem, *Der nationale Kampf in der Bukowina* (în continuare se va cita: Ion Nistor, *Der nationale Kampf*), București, Editura Academiei Române, 1918, p. 103.

⁶ Idem, *Bejenari ardeleni*, p. 458.

⁷ Idem, *Istoria Bucovinei*, ediție și studiu biobibliografic de Stelian Neagoe, București, Editura Humanitas, 1991, p. 18.

⁸ Idem, *Bejenari ardeleni*, p. 533.

⁹ *Ibidem*, pp. 526–533.

din țara Galiției și a Podoliei îi părăsesc pe stăpânii lor și se furișează peste cordon, de aceea oprim pe supușii noștri de a fugi pe ascuns peste hotar”¹⁰.

Administrația militară era cointeresată în popularea Bucovinei, pentru a obține profit maxim în urma strângerii impozitelor. Dar nu era în interesul imperiului ca această creștere a numărului populației Bucovinei să se efectueze în detrimentul altei provincii austriece, adică pe seama Galiției. Din această cauză, Maria Theresa și Joseph al II-lea au emis mai multe proclamații împărătești (3 iunie 1775, 1 martie 1777, 19 ianuarie 1779, 15 ianuarie 1784, 31 noiembrie 1785, 9 august 1786, 10 februarie 1789, 19 aprilie 1790), prin care se încerca stoparea emigrării țăranilor galițieni în Bucovina¹¹.

Problema refugiaților din Galiția a devenit acută în anul 1779, când guvernatorul Galiției, contele Auersperg, insistă ca aceștia să fie întorși vechilor stăpâni. Însă Enzenberg se împotriva expulzării refugiaților galițieni din cauza că și în Bucovina populația era foarte rară. Guvernatorii Auersperg și Enzenberg aveau păreri diferite în privința refugiaților ruteni. Era vorba, în principal, dacă trebuiau să fie extrădați toți refugiații galițieni din Bucovina sau numai cei care s-au refugiat după alipirea Galiției la Austria în anul 1772. Enzenberg era de părerea că trebuiau să fie întorși numai acei emigranți care s-au refugiat în Bucovina după încorporarea Galiției la Austria. El nota că „dacă ar trebui să fie extrădați de asemenea și cei emigrați până la acel eveniment, atunci Bucovina ar putea să rămână foarte nepopulată, deoarece această parte de pământ este locuită de puțini moldoveni naționali”¹².

Consiliul Aulic de Război de la Viena a hotărât, în 20 octombrie 1779, ca fugarii galițieni așezați în Bucovina și dornici să rămână aici, să fie lăsați în pace, iar cei care își exprimau dorința de a se întoarce, să nu fie împiedicați să o facă. Pe viitor se interzicea ca supușii galițieni să-și părăsească casele lor din Galiția fără permisiunea stăpânilor lor și a autorităților administrative¹³. Abia după luarea acestor măsuri a fost oprită, în mare, emigrarea masivă a țăranilor ruteni în Bucovina.

Din cauza măsurilor luate de autorități, un număr însemnat de imigranți locuiau lângă granița cu Moldova, cu raiaua Hotin și cu Galiția. Frica de a fi ridicați și restituiți vechilor stăpâni din Galiția îi determina pe mulți dintre ei să se stabilească lângă hotarele Moldovei, ca să poată să fugă mai repede dincolo în caz de nevoie¹⁴.

¹⁰ Idem, *Românii și rutenii în Bucovina. Studiu istoric și statistic* (în continuare se va cita: Ion Nistor, *Românii și rutenii*), București, Editura Academiei Române, 1915, p. 61.

¹¹ Raimund Kaindl, *Das Ansiedlungswesen in der Bukowina seit der Besitzergreifung durch Österreich. Mit besonderer Berücksichtigung der Ansiedlung der Deutschen* (în continuare se va cita: Raimund Kaindl, *Das Ansiedlungswesen*), Innsbruck, Wagner, 1902, p. 114.

¹² Ferdinand Ziegler, *Geschichtliche Bilder aus der Bukowina zur Zeit der österreichischen Militärverwaltung*, vol. XII, 1908, p. 14; Ion Nistor, *Der nationale Kampf*, p. 79.

¹³ Ion Nistor, *Românii și rutenii*, p. 65.

¹⁴ Raimund Kaindl, *op. cit.*, p. 112.

Prin aceasta se explică că, de-a lungul graniței Bucovinei cu Moldova, îndeosebi în împrejurimile târgului Siret, au apărut sau au fost repopulate la începutul administrației militare un șir de sate care nu au fost înregistrate în cadrul recensămintelor din anii 1774–1775. Astfel, în anul 1779 locuiau: în Cerepcăuți – 73 de familii, Rogojești – 60, Chindești – 32, Negostina – 37, Mihuceni – 21, Gârbăuți – 16, Slobozia Gropana – 8 familii¹⁵. Potrivit recensămintelor de mai târziu, în toate aceste sate rutenii constituiau majoritatea populației.

Rutenii se refugiau în nordul Moldovei, deoarece aici condițiile de trai erau mai bune. În 1 ianuarie 1766 domnul Moldovei Grigore Ghica a stabilit pentru țărani 12 zile de boieresc pe an la stăpânii de moșii. Atunci au izbucnit răzmerițe interne în Polonia, din care cauză s-a intensificat emigrarea rutenilor în Moldova. Încă pe timpul lui Joseph al II-lea, țărani galicieni trebuiau să lucreze pe moșiile magnaților polonezi de la 52 până la 156 de zile pe an. În Bucovina s-au păstrat vechile legi moldovenești, iar până în anul 1830, locuitorii au fost scutiți de serviciul militar, pentru a se stimula popularea provinciei. Aceasta i-a îndemnat pe mulți ruteni să se refugieze în Bucovina. Totodată, în comparație cu Galiția, populația Bucovinei era mult mai rară; aici multe pământuri nu erau valorificate, nu aparțineau boierilor sau mănăstirilor, nu exista o delimitare strictă între moșiile satelor. Din aceste considerente, refugiații ruteni puteau să se stabilească pe ascuns în acest teritoriu.

Numărul rutenilor din Bucovina către anul 1779

Ion Nistor, referindu-se la un raport al lui Enzenberg din 12 ianuarie 1779, susținea că ar fi existat atunci 14 114 refugiați ruteni în Bucovina¹⁶. Totodată, Comandamentul General de la Lemberg raporta, în 12 ianuarie 1779, că „după ocuparea ținutului au sosit în Bucovina ruteni atât de mulți, încât numărul acestora ajungea la sfârșitul anului 1778 la circa 9 000 de suflete”¹⁷. Daniel Werenka, referindu-se la un raport al lui Enzenberg, estima numărul total al imigranților sosiți în acest teritoriu înainte și după ocuparea Bucovinei (până în anul 1779) la 14 114 familii. Imigranții aparțineau în principal neamului slav al „rusnacilor” (din Galiția), urmați de români (din Ardeal și Moldova) și de maghiari¹⁸.

Aceste trei informații diferite despre numărul de imigranți în Bucovina de la începutul anului 1779, conțin unele coincidențe: – data raportului lui Enzenberg, la care face referință istoricul Ion Nistor, coincide cu data raportului Comandamentului General de la Lemberg privitor la numărul imigranților ruteni în Bucovina; – cifra de 14 114 migranți ruteni, prezentată de Ion Nistor, coincide cu numărul total al familiilor stabilite în Bucovina, număr menționat în articolul lui Daniel Werenka.

¹⁵ Daniel Werenka, *Topographie der Bukowina*, pp. 173–177.

¹⁶ Ion Nistor, *Der nationale Kampf*, p. 103.

¹⁷ Raimund Kaindl, *op. cit.*, p. 112.

¹⁸ Daniel Werenka, „Maria Theresa und die Bukowina”, în „Wiener Zeitung”, 1888, nr. 107.

Doi ani mai târziu, în 14 februarie 1781, generalul Enzenberg a adresat un raport Comandamentului General al Galiției, în care constata că, „populația care se află în acest district bucovinean constă în cea mai mare parte din refugiați și alte popoare diferite din alte părți și eu nu am să greșesc dacă am să afirm că, din cele 23 000 de familii existente, cel mult 6 000 sunt adevărate familii moldovenești”¹⁹. Scopul principal al acestui raport era de a arăta că majoritatea populației Bucovinei consta atunci din refugiați și din cauza aceasta nu se putea recruta populația pentru serviciul militar. Însă, raportul conținea și o informație prețioasă despre numărul „adevăratelor familii moldovenești” care trăiau în acest teritoriu din moși-strămoși. Anume din rândul acestor familii se mai puteau face, credea Enzenberg, recrutări pentru regimentele de grăniceri. Cifra de 6 000 este evident estimativă și nici nu este clar care familii au fost considerate drept „adevărate familii moldovenești”.

Analiza comparativă a altor surse și informații ne permite să constatăm că afirmațiile lui Daniel Werenka sunt mai apropiate de realitate, iar majoritatea populației Bucovinei era constituită din migranți (în anul 1779 erau 23 385 de familii). Cel mai probabil, în anul 1779 în Bucovina erau 14 114 familii de imigranți, majoritatea fiind ruteni. Comandamentul General al Galiției avea motive serioase să-i considere pe toți rutenii din Bucovina ca migranți, chiar și pe cei care cu multe decenii înainte de anul 1774 s-au infiltrat în acest spațiu, fiind cointerestat să-i înapoieze pe cei fugiți vechilor stăpâni.

Procese migraționiste între Bucovina și Moldova

Războiul ruso-turc din anii 1768–1774 a provocat refugierea unei părți a populației, în special din zona dintre Prut și Nistru, în alte zone din Moldova, mai puțin amenințate de ostilități. Recensământul din anul 1774 a înregistrat 411 case pustii în zona dintre Prut și Nistru (258 de case în ocolul Prutului de Jos și 153 de case în ocolul Nistrului)²⁰. După răpirea Bucovinei, anume în această zonă s-a produs o creștere bruscă a populației, mulți ruteni având posibilitatea să se stabilească în casele părăsite.

Însă, după anul 1779 s-a limitat posibilitatea refugierii rutenilor în Bucovina, iar sporul populației s-a datorat imigranților din Moldova. În timpul aflării sale la Cernăuți, în 19 iunie 1783, împăratul Joseph al II-lea menționa următoarele: „Creșterea numărului populației acestui pământ este cea mai importantă problemă, însă trebuie să se efectueze totul fără cheltuieli costisitoare deosebite”²¹. Acestor

¹⁹ Johann Polek, „Joseph's II Reisen nach Galizien und der Bukowina und ihre Bedeutung für letztere Provinz” (în continuare se va cita: Johann Polek, *Joseph's II Reisen*), în JBLM, nr. 3, 1895, p. 92.

²⁰ Constantin Ungureanu, *Bucovina în perioada stăpânirii austriece 1774–1918* (în continuare se va cita: Constantin Ungureanu, *Bucovina în perioada stăpânirii austriece*), Chișinău, Editura Civitas, 2003, pp. 31, 58.

²¹ Johann Polek, *Joseph's II Reisen*, p. 38.

cerințe le corespundeau în cea mai bună măsură imigrații din Moldova. Numărul lor a crescut în așa măsură, încât Enzenberg constata într-un raport oficial din anul 1782 că populația Bucovinei „în cei patru ani din urmă” (1778–1782) sporise cu cel puțin 6 000 de familii venite din Moldova²². Din cauza imigrărilor intensive din Moldova, la 1783 s-a sistat colonizarea regiunii din zona Coțmani cu germani.

Imigrarea moldovenilor avea următoarele cauze: comunitatea etnică, de limbă, cultură, religie și datini cu băștinașii bucovineni; reîntoarcerea refugiaților după încheierea războiului; promovarea de către administrația militară a unei politici mai progresiste decât cea promovată de Imperiul Otoman în Moldova suzerană; existența unui hotar nemarcat de vreun obstacol natural permitea pătrunderea pe ascuns a refugiaților din Moldova în Bucovina și viceversa. Imigrații moldoveni erau preferați de autorități, fiindcă majoritatea lor erau înstăriți și puteau să-și plătească la timp impozitele.

În Bucovina avea loc în acest timp și un proces invers, de părăsire a acestui teritoriu de către o parte din populație. Emigrarea populației din Bucovina a devenit vizibilă mai ales către sfârșitul administrației militare. Din cauza numărului mare de imigrați, condițiile de trai deveniseră mai grele. Totodată, boierii moldoveni încercau să-i convingă pe emigrați să se reîntoarcă în satele lor. Reorganizarea internă a diecezei bucovinene, prin reducerea numărului de mănăstiri și crearea din averile lor a Fondului bisericesc, a influențat aceste procese. Mulți țărani de pe fostele moșii mănăstirești, împreună cu egumenii și călugării mănăstirilor desființate, au fugit în Moldova.

Numărul emigraților crescuse brusc în anii 1785–1786 și din această cauză în multe sate era un număr mare de case părăsite. Bunăoară, în raportul său din 13 septembrie 1786, Enzenberg constata că, în urma emigraților, au rămas 277 de case pustii și anume: în districtul Suceava – 127, Siret – 118, Vijnița – 30, Cernăuți – două case²³ (majoritatea în partea centrală și de sud a Bucovinei).

Una dintre cauzele principale ale acestui proces a fost înglobarea Bucovinei în anul 1786 în administrația Galiției. Bucovina nu avea nimic în comun cu Galiția, având un trecut istoric diferit, o altă structură națională, confesională și socială a populației, se deosebea prin cultură, limbă, tradiții și datini. Românii bucovineni nu au acceptat această unire forțată cu Galiția, una dintre formele cele mai frecvente de protest, cu urmări grave pentru românitatea autohtonă, fiind refugierea peste hotar, în Moldova.

Evoluția numerică a populației Bucovinei la sfârșitul administrației militare

Ca urmare a imigrațiilor neconținute din provinciile limitrofe s-a mărit și numărul populației Bucovinei. Enzenberg era de părerea că, de când se afla în

²² Ion Nistor, *Românii și rutenii*, p. 100.

²³ Ecaterina Negruți, „Informații noi privind emigrațiile din Bucovina în prima jumătate a secolului al XIX-lea”, în „Suceava». Anuarul Muzeului Județean”, anul VIII, 1981, p. 259.

fruntea administrației, populația Bucovinei a crescut pe jumătate, adică de la circa 15 000 de familii în anul 1778, la circa 30 000 de familii (sau 140 000 – 150 000 de locuitori) în anul 1784²⁴. Informații detaliate ne oferă recensământul populației efectuat la începutul anului 1785, după împărțirea Bisericii ortodoxe bucovinene în șase protopopii și două vicariate. La începutul anului 1785 au fost înregistrate 239 de parohii, care aveau 247 de biserici, cu 296 de preoți, pentru cele 26 731 de familii sau cei circa 135 135 de locuitori din întreaga provincie²⁵.

Istoricul austriac Johann Polek scria despre populația Bucovinei de la sfârșitul administrației militare următoarele: „Prin aceste imigrări, dar și prin creșterea naturală, numărul populației Bucovinei s-a ridicat către începutul anului 1786 la 29 102 familii sau 125 039 de persoane”²⁶. La rândul său, Ion Nistor constata: „La 25 februarie 1786, generalul Enzenberg înainta Consiliului Aulic de Război o descriere detaliată a stărilor politice și economice din Bucovina, care era însoțită de o tabelă statistică. Potrivit acestei tabele, Bucovina era locuită de 27 011 familii sau de 125 039 de persoane. La acestea se mai adăugau încă 2 091 de familii «fără casă», care împreună cu familiile așezate sporeau numărul populației la 29 102 de familii sau 135 494 de locuitori”²⁷. Astfel, în perioada administrației militare s-a produs o creștere însemnată a populației Bucovinei (de la circa 67–73 de mii de persoane în anul 1774, la circa 135 de mii de persoane în anul 1786). În decurs de doar 12 ani, numărul locuitorilor din această provincie s-a dublat.

Mărirea numerică a populației nu s-a produs uniform pe teritoriul întregii provincii. Imediat după ocuparea Bucovinei, în zona dintre Prut și Nistru s-a produs un spor de populație de circa 940 de familii (circa 25%). În același timp, în partea de sud-est a Bucovinei, numărul populației s-a micșorat cu circa 10% (cu 345 de familii). Intrarea trupelor austriece în nord-vestul Moldovei și deschiderea hotarului cu Galiția a contribuit pe de o parte la pătrunderea în nordul Bucovinei a unui număr mare de migranți ruteni, provocând totodată exodul unei părți a populației românești din sudul Bucovinei în Moldova.

Între anii 1774 și 1779 s-a produs un spor de populație de circa 72% (plus 9 775 de familii). Creșterea a fost mai bruscă în centrul Bucovinei și în zona dintre Prut și Nistru și mult mai lentă în nord-vestul și sud-vestul Bucovinei. Anume în această perioadă au apărut sau au fost repopulate un șir de sate din împrejurimile târgului Siret, în care mai târziu ucrainenii vor fi majoritari. Sporul de populație a fost mai însemnat în nordul Bucovinei, fiindcă până în anul 1779 au predominat imigrările din Galiția.

²⁴ Raimund Kaindl, „Kaiser Joseph II. in seinem Verhältnisse zur Bukowina”, în JBLM, nr. 4, 1896, p. 17.

²⁵ Daniel Werenka, *Topographie der Bukowina*, pp. 185–195; Nicolae Ciachir, *Din istoria Bucovinei (1775–1944)*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1993, p. 41.

²⁶ Johann Polek, „Die Vereinigung der Bukowina mit Galizien im Jahre 1786”, în JBLM, nr. 8, 1900, p. 54.

²⁷ *Documente privitoare la istoria românilor culese de Eudoxiu Hurmuzachi*, vol. VII, 1750–1818, București, 1876, p. 454; Ion Nistor, *România și rutenii*, p. 94.

În perioada următoare (1779–1785), numărul total al populației s-a mărit cu numai 16,3% (cu 3 812 familii), dar din nou acest spor a fost mai mare în fostul ocol Berhomet (cu 717 familii sau 29,5%) și cu totul neînsemnat în satele din valea râurilor Putila și Ceremuș (cu 26 de familii sau 1,7%), populate compact de huțuli. După 1779 s-a diminuat imigrația rutenilor, dar totodată s-au intensificat imigrările din Moldova. Imigranții moldoveni se stabileau cu traiul mai ales în centrul și sudul Bucovinei, de aceea sporul de populație în această zonă a fost ceva mai mare decât în nordul provinciei.

Luat în ansamblu, în perioada 1774–1785, numărul populației Bucovinei s-a mărit cu circa 100% (de la 13 560 de familii – la 27 147 de familii). Acest spor de populație a fost mult mai semnificativ în fostul ocol Berhomet (cu 2 013 familii sau circa 177,5%) și în zona dintre Prut și Nistru (cu 5 046 de familii sau 131,8%) și mai puțin însemnat în fostele ținuturi Câmpulung-Moldovenesc (cu 472 de familii sau circa 32,6%) și Câmpulung-Rusesc (cu 561 de familii sau circa 56%).

În perioada guvernării lui Splény s-a produs cea mai bruscă sporire a populației Bucovinei, acest proces fiind haotic și necontrolat de către administrație. Totodată, a avut loc o emigrare masivă a rutenilor din Galiția, a sporit numărul evreilor și armenilor din acest teritoriu, au fost întemeiate două colonii maghiare și două cu lipoveni, fără contribuția autorităților. Administrația generalului Splény nu putea să influențeze aceste procese, deoarece abia în 2 iulie 1776 a fost semnată la Balamutca convenția despre delimitarea noii frontiere dintre Imperiul Habsburgic și Principatul Moldovei și în 12 octombrie 1777 populația Bucovinei a depus un jurământ de credință față de noua stăpânire.

După anul 1779, administrația guvernatorului Enzenberg a reușit stoparea imigrației intense și necontrolate a rutenilor în Bucovina. Cu contribuția nemijlocită a administrației au fost întemeiate trei colonii maghiare și una de lipoveni. Datorită activității nemijlocite a generalului Enzenberg, numărul populației evreiești scade până în anul 1785 la numai 175 de familii²⁸. Majoritatea evreilor nu erau producători și de multe ori reușeau să se eschiveze de la plata impozitelor. Din această cauză, față de evrei au fost întreprinse măsuri aspre, majoritatea fiind nevoiți să părăsească Bucovina. Tot atunci a fost suspendată și preconizată colonizare cu etnici germani a regiunii din zona Coțmani.

Așadar, în perioada administrației militare a crescut brusc numărul populației Bucovinei, în principal datorită imigrării intense în acest teritoriu a locuitorilor din provinciile vecine ale Imperiului Habsburgic (Galiția, Transilvania, Maramureș) și din Principatul Moldovei. Procesele migraționiste aveau loc de la sine, având, de regulă, un substrat economic și social. Administrația locală era cointerată în popularea provinciei, pentru a obține cât mai mult profit, prin impozitele locuitorilor.

²⁸ Johann Polek, „Statistik des Judenthums in der Bukowina”, în „Statistische Monatschrift”, nr. 15, 1889, p. 253.

Emigrarea populației din Bucovina la începutul administrației galițiene

La sfârșitul administrației militare s-a produs o încetinire a ritmului creșterii populației Bucovinei, din cauza numărului mare de locuitori care, în anii 1785 și 1786 au emigrat în Moldova. Potrivit unor surse, între anii 1786 și 1788, populația Bucovinei s-a redus de la 27 245 la 22 412 familii²⁹, cele 4 833 de familii (circa 21 750 de oameni)³⁰ emigrând în Moldova. Însă, în conformitate cu statisticile oficiale austriece, în anul 1789, în Bucovina locuiau 28 653 de familii creștine și 463 de familii evreiești, cu un total de 146 542 de persoane³¹. Lichidarea autonomiei Bucovinei și înglobarea în administrația Galiției a fost una dintre cauzele principale ale emigrării țăranilor bucovineni în Moldova. Aceste procese au continuat cu o intensitate și mai mare, mai ales în primele trei decenii de administrație galițiană.

Consilierul gubernial Ainser consemna într-un raport faptul că existau mai multe cauze ale emigrărilor din Bucovina și anume: – lipsa de proprietate individuală a țăranilor; – starea primitivă a economiei agricole; – schimbările produse în urma reformelor în Bucovina; – foametea. La rândul său, Enzenberg constata că țăranii bucovineni își duceau vitele la iernat dincolo de hotar, din cauza lipsei de furaje. Venitul de bază al locuitorilor provenea atunci din creșterea vitelor și, deoarece granița cu Moldova era deschisă, locuitorii puteau să treacă cu vitele lor iarna în Moldova, iar vara să se întoarcă înapoi. Atunci avea loc între Bucovina și Moldova un permanent schimb de populație.

Potrivit datelor lui Kojoleanko, în timpul Războiului ruso-turc din 1787–1791, în Principatul Moldovei au emigrat 4 833 de familii³². Conform raportului ofițerului von Stammsberg, în anii 1789–1803, din Bucovina în Moldova au emigrat 14 717 persoane, iar în aceeași perioadă din Moldova s-au stabilit în Bucovina 5 944 de persoane. Comisiile de recrutare, care țineau în evidență numărul populației, apreciau pentru același răstimp numărul emigranților în Moldova la 21 034 și pe cel al imigranților din Moldova în Bucovina la 9 790 de persoane³³. Ion Nistor indica același număr de emigranți și imigranți pentru anii 1789–1790³⁴. Deși cifrele sunt diferite, important este că toate aceste surse indică un număr mult mai mare al emigranților decât al imigranților din Moldova în

²⁹ Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți (în continuare se va cita: A.S.R.C), Fond I, inv. 1, dosar 156, f. 1.

³⁰ Ștefan Purici, „Emigrarea populației bucovinene în Moldova (1775–1848)”, în „Glasul Bucovinei». Revistă trimestrială de istorie și cultură”, anul I, nr. 3, 1994, p. 6.

³¹ A.S.R.C., Fond I, inv. 1, dosar 239, f. 1.

³² Г. К. Кожоляноко, „Эмиграция трудового населения Буковины в конце XVIII – начале XIX вв.”, în *Проблемы исторической демографии СССР и Западной Европы*, Кишинёв, Штиинца, 1991, p. 100.

³³ Hermann Bidermann, *Die Bukowina unter österreichischen Verwaltung (1775–1875)*, Lemberg, Kornel Piller, 1876, p. 46; Raimund Kaindl, *Das Ansiedlungswesen*, pp. 107–108.

³⁴ Ion Nistor, *România și rutenii*, pp. 127–128.

Bucovina. Emigrația populației a continuat și la începutul secolului al XIX-lea. Potrivit unei informații, doar în iulie 1805, un număr de circa 3 000 de familii au plecat din Bucovina³⁵. Această informație pare să fie veridică, deoarece mai multe surse arată că, în anul 1805, în Bucovina locuiau 212 653 de persoane³⁶, iar conform statisticii oficiale, în anul 1806 populația Bucovinei era de numai 207 329 de persoane³⁷.

Creșterea numerică a populației în primele decenii de administrație galițiană

Deși la sfârșitul secolului al XVIII-lea un număr mare de locuitori a emigrat în Moldova, până către anul 1814, populația Bucovinei a crescut atât pe cale naturală, cât și datorită numărului mare de imigranți din Galiția sau coloniști din diferite provincii habsburgice. În anul 1789, în Bucovina locuiau 146 542 de locuitori³⁸, iar în 1803 – 201 830 de persoane³⁹, adică în această perioadă a avut loc un spor real al populației de 55 288 de persoane, sporul natural al populației fiind de circa 51 500 de persoane⁴⁰.

În perioada 1789–1803, numărul imigranților a fost mai mare decât al emigranților, fiindcă în acest timp au venit mulți imigranți galițieni. Galiția și Bucovina formau o provincie unică și rutenii, care se stabileau atunci în Bucovina, nu se considerau imigranți, deoarece era un schimb de populație în interiorul aceleiași provincii. Administrația galițiană a favorizat așezarea rutenilor în Bucovina, ceea ce a contribuit la micșorarea procentului românilor. Dacă în perioada administrației militare, în urma măsurilor care s-au luat, s-a limitat posibilitatea imigrării rutenilor în Bucovina, acum ei puteau mai ușor să se stabilească în acest teritoriu. Ucrainenii din Galiția se așezau cu precădere în nordul Bucovinei, în special în teritoriul dintre Prut și Nistru, unde minoritatea românească era treptat asimilată.

Vincenz Batthyani, care în anul 1805 a călătorit prin Bucovina, scria despre populația acestei provincii următoarele: „În general, populația acestui ținut s-a mărit foarte mult, scutirea de serviciul militar și bogăția pământului au contribuit la stabilirea multor coloniști. Acest dar al naturii este totuși prea puțin exploatat de locuitorii acestui ținut de origine moldovenească”⁴¹. F. Lindner scria la începutul

³⁵ Ecaterina Negruți, *op. cit.*, p. 259.

³⁶ Hermann Bidermann, *op. cit.*, p. 68; M. F. Stöger, „Bevölkerungs – Verhältnisse Galiziens”, în *ÖAG*, nr. 61–66, 1833, pp. 251–252; *Die Österreich-ungarische Monarchie in Wort und Bild*, vol. XX, *Bukowina*, Druck und Verlag der k. k. Hof- und Staatsdruckerei, 1899, p. 175.

³⁷ A.S.R.C., Fond I, inv.1, dosar 1605.

³⁸ Idem, dosar 239, f. 1.

³⁹ „Bemerkungen über die Bukowina”, în „Vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat”, 1808, p. 279.

⁴⁰ Constantin Ungureanu, *Bucovina în perioada stăpânirii austriece*, p. 83.

⁴¹ Vincenz Batthyani, *Reise durch einen Theil Ungarns, Siebenbürgens, der Moldau und Bukowina im Jahr 1805*, 1811, p. 129.

secolului al XIX-lea despre ocupația locuitorilor: „Bucovinenii sunt mai mult păstori decât țărani agricoli și aici este considerat chiar ca un principiu ca agricultura să nu se dezvolte pe contul creșterii vitelor. Deprins cu viața nomadă, păstorul nu are atracție față de pământ; astfel se întâmplă nu rareori că bucovinenii își aprind colibe și împreună cu vitele lor emigrează în Moldova. Într-o perioadă de 8 ani, Bucovina a pierdut pe această cale 10 736 [de] capete de vite”⁴². Din această informație nu se poate constata la ce ani se referă autorul, care confundă stănele ciobanilor cu așezările sedentare ale moldovenilor. De aici și relatările lui despre viața nomadă a acestora.

Până la începutul secolului al XIX-lea, populația Bucovinei a crescut mult mai rapid decât cea a ținuturilor limitrofe din nordul Moldovei. Bunăoară, în intervalul 1774–1803, numărul locuitorilor Bucovinei s-a mărit de la circa 72 500 la 201 830 de persoane, adică cu 129 330 de persoane (178,4%). În același interval, populația ținutului Iași s-a mărit cu 36 435 de persoane (96,4%), a ținutului Botoșani – cu 24 710 (82,8%), a ținutului Soroca – cu 18 375 (65,7%), a ținutului Dorohoi – cu 9 950 (51,9%), iar populația ținutului Neamț chiar a scăzut cu 3 985 de persoane (-7,5%)⁴³. Cel mai repede a crescut populația fostului ținut Suceava, rămas după 1774 la Moldova. În anul 1774, în această parte a ținutului Suceava locuiau circa 23 520 de persoane, iar în anul 1803 – 52 320 de persoane⁴⁴, înregistrându-se o creștere cu 122,4%. Creșterea accentuată a populației din acest ținut se explica prin faptul că anume în satele situate de-a lungul frontierei cu Bucovina se stabileau cei mai mulți emigranți bucovineni.

Așadar, în mai puțin de 30 de ani, numărul populației Bucovinei aproape s-a triplat, în timp ce ritmul creșterii populației din nordul Moldovei a fost mult mai lent, iar în ținutul Neamț chiar s-a redus numărul populației. Evident, amploarea imigrărilor din Galiția în Bucovina a fost foarte mare, mai ales în condițiile în care un număr însemnat de români bucovineni se refugiau în Moldova.

Din anul 1803 până în anul 1814, numărul populației Bucovinei s-a mărit cu 27 365 de locuitori (de la 201 830 de persoane în anul 1803, la 229 195 în anul 1814). În același timp, sporul natural al populației a fost de circa 46 500 de persoane⁴⁵. Evident că în această perioadă a prevalat numărul emigranților și acest proces era în defavoarea românilor, deoarece cea mai afectată era partea centrală și de sud a Bucovinei, iar majoritatea emigranților plecau în Moldova.

⁴² F. Linder, „Bemerkungen über die Bukowina”, în VBÖK, 1808, p. 279.

⁴³ Constantin Ungureanu, „Procese migraționiste în Bucovina în timpul administrației galițiene”, în „Analele Bucovinei”, anul VI, nr. 2, 1999, p. 350; Vasile Băican, *Geografia Moldovei, reflectată în documente cartografice din secolul al XVIII-lea*, București, Editura Academiei Române, 1996, pp. 62–63.

⁴⁴ Павел Дмитриев, *Народонаселение Молдавии*, Кишинёв, Штиинца, 1973, pp. 72, 85.

⁴⁵ Constantin Ungureanu, *Populația Bucovinei și Basarabiei sub stăpâniri străine (1774/1812–1918)*, Suceava, Editura „Karl A. Romstorfer”, 2020, pp. 101, 477.

Exodul locuitorilor din Bucovina în anii 1814–1816

După acești ani nefavorabili românilor au urmat încă doi ani când numărul populației Bucovinei s-a micșorat cu 28 453 de locuitori sau cu 12,4% (de la 229 195 de persoane în 1814, la 200 742 în 1816⁴⁶). Această scădere bruscă a populației s-a produs în primul rând pe seama locuitorilor, care nu aveau o ocupație stabilă, și a membrilor familiilor lor. Numărul persoanelor cu diferite ocupații era în 1816 cu 21,2% mai mic în comparație cu anul 1814. Totodată, numărul negustorilor și al meșteșugarilor s-a mărit cu 19,2%, al funcționarilor cu 6,4%, al țăranilor cu 5,7%⁴⁷. Această reducere substanțială a populației Bucovinei nu a fost cauzată de foamete, de unele epidemii sau de cataclisme naturale. În anul 1814, în Bucovina s-au născut 7 631 de persoane și au decedat 4 673, iar în anul 1815 s-au născut 8 474 și au decedat 4 610 persoane⁴⁸. Deci, numărul celor născuți a fost cu 6 822 de persoane mai mare decât al celor decedați.

Micșorarea bruscă a numărului populației a fost cauzată de emigrările masive ale locuitorilor din Bucovina în Moldova și Basarabia. Doar în anul 1815, 11 074 de persoane de sex masculin au părăsit Bucovina, dintre care 6 421 de persoane au plecat cu permisiunea administrației (inclusiv 5 922 în țări străine, adică, fără îndoială, în Moldova sau Basarabia). Cele mai multe persoane de sex masculin au emigrat din districtele Cuciurul Mare (1 850), Berhomet (1 618) și Siret (1 433)⁴⁹, districte din centrul Bucovinei, în care atunci exista deja o importantă minoritate rusească.

În timp de șase ani (1810–1816), numărul populației Bucovinei s-a micșorat cu circa 10%. În același timp, populația districtului Berhomet s-a micșorat cu 22,8%, a districtului Câmpulung cu 18%, Cuciurul Mare cu 16,7%, a districtului Siret cu 12,9%, iar a districtului Pohorlăuți, din nordul Bucovinei, cu doar 1,7%⁵⁰. Zona dintre Prut și Nistru a fost cel mai puțin afectată de aceste emigrări. În acest spațiu, numărul locuitorilor s-a micșorat mai ales în sate cu populație mixtă. Dimpotrivă, în șapte sate din sud-estul zonei respective, numărul populației între anii 1810 și 1816 s-a mărit cu 2,7%.

Emigrările masive din anii 1814–1816 au afectat mult mai puternic localitățile din fostul ținut Cernăuți, situate pe malul drept al Prutului, unde numărul populației s-a redus cu 12,3%. O creștere numerică a locuitorilor s-a înregistrat doar în satele Roșa, Ostrița, Molodia și în târgul Vijnița; în schimb, în 11 sate și în suburbia Caliceanca, populația s-a redus cu peste 20%. La Mihalcea populația s-a redus cu 559 de persoane, la Cuciurul Mare cu 836 de persoane⁵¹. Totodată, populația orașului Cernăuți, cu suburbiile Horecea, Liudi Horecea și Roșa, precum și a satelor învecinate Corovia, Voloca, Țureni, Ceahor, Ostrița și

⁴⁶ A.S.R.C., Fond I, inv.1, dosar 656.

⁴⁷ Constantin Ungureanu, *Bucovina în perioada stăpânirii austriece*, p. 241.

⁴⁸ A.S.R.C., Fond I, inv. 4, dosar 3 019; inv.1, dosar 5 224.

⁴⁹ Constantin Ungureanu, *Bucovina în perioada stăpânirii austriece*, pp. 85, 242.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 241.

⁵¹ A.S.R.C., Fond I, inv.1, dosar 2 336; inv. 4, dosar 656.

Molodia s-a redus cu 2,5%. În satele de pe valea râului Siret (fostul ocol Berhomet din ținutul Suceava), populația s-a redus cu 19,8%. Totodată, în șapte sate populația s-a redus cu peste 50%, în trei cu 45–50%, în 13 cu 30–40%, în șapte sate cu 20–30%⁵². Cel mai puternic au fost afectate de emigrări satele răzeșești de pe cursul superior al râului Siret, precum și localitățile situate de-a lungul graniței cu Moldova. Emigrările din anii 1814–1816 au influențat incontestabil procesul de ucrainizare a mai multor sate de pe valea Siretului.

Sud-estul Bucovinei a fost permanent afectat de procesele migraționiste. Țăranii de aici plecau frecvent peste hotar în Moldova, dar mulți dintre ei se reîntorceau. Populația din această zonă a descrescut în anii 1810–1816 cu 15,2%. În șapte sate, populația s-a redus cu peste 50%, în șase cu 40–50%, în alte șase cu 30–40%⁵³. Populația satelor din acest spațiu era aproape exclusiv românească, iar emigrările masive din anii 1814–1816 nu au influențat radical componența națională a acestor localități.

Foarte neuniform s-a redus populația în fostul ținut Câmpulung Moldovenesc. În satele situate la est de Câmpulung, numărul locuitorilor s-a diminuat cu 27,7%, iar în șapte sate de la vest de Câmpulung, populația s-a mărit cu 2,7%. Fostul ținut Câmpulung-Rusesc a fost unica zonă a Bucovinei care nu a fost afectată de emigrările din anii 1814–1816. Populația satelor din văile râurilor Ceremuș și Putila s-a mărit în acest interval cu 6,8%⁵⁴. Pe parcursul stăpânirii austriece, zona muntoasă din nord-vestul Bucovinei, populată compact de huțuli, a fost cel mai puțin influențată de procesele migraționiste.

Așadar, în anii 1814–1816, în Bucovina s-a produs un exod masiv, dar neuniform, al populației. Aceste emigrări au afectat cel mai puternic satele cu populație mixtă din nordul și centrul Bucovinei, precum și satele românești din extremitatea sud-estică a provinciei. Fără îndoială, majoritatea acestor emigranți erau români. În același timp, satele cu populație majoritar ucraineană din nordul Bucovinei nu au fost afectate de emigrări, iar populația satelor de huțuli chiar s-a mărit.

Emigrările masive din anii 1814–1815, cel mai probabil au fost provocate de încercările de catolicizare a populației și de efectuarea unor recrutări în armată. În 1813, Guvernul galițian le-a trimis uniților bucovineni un capelan provizoriu la Cernăuți, iar în 1814 Teodor Laurecky era numit paroh greco-catolic pentru Cernăuți și întreaga Bucovină. În 1815, prin ordonanță imperială, episcopului ortodox i se retrăgea dreptul de supraveghere a învățământului pe întreg cuprinsul Bucovinei, toate școlile fiind declarate „școli confesionale catolice” și puse sub oblăduirea Consistoriului Catolic din Lemberg⁵⁵. În anii 1809 și 1813, în plină epocă a războaielor napoleoniene, s-a încercat efectuarea unor recrutări forțate,

⁵² Constantin Ungureanu, „Exodul populației din Bucovina între anii 1814–1816”, în „Glasul Bucovinei». Revistă trimestrială de istorie și cultură”, anul V, nr. 4, 1998, pp. 25–26.

⁵³ *Ibidem*, p. 27.

⁵⁴ *Ibidem*, pp. 18, 25.

⁵⁵ Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, vol. I (1774–1862), *De la administrația militară la autonomia provincială*, București, Editura Academiei Române, 1993, pp. 298, 301.

care au provocat proteste ale țăranilor din teama de a fi mobilizați pe front. De asemenea, foametea, care bântuia atunci în Bucovina, și abuzurile arendașilor și funcționarilor locali ar fi putut cauza emigrările din anii 1814–1815.

Creșterea numerică a populației Bucovinei după anul 1816

După exodul din anii 1814–1816, a urmat o perioadă de creștere rapidă a numărului populației și, în anul 1820, aproape a fost atins nivelul populației din anul 1814. Această creștere s-a datorat faptului că un număr mare de emigranți care, cu câțiva ani înainte, plecaseră în Moldova, acum se întorceau în Bucovina. După încheierea războaielor napoleoniene nu mai exista pericolul înrolării țăranilor bucovineni în armată, iar încercările Consistoriului Catolic din Lemberg de atragere a ortodocșilor la catolicism nu se bucurau de sprijinul populației. Mulți emigranți probabil că nu își puteau găsi rostul în Moldova, iar autoritățile habsburgice și foștii stăpâni erau cointeresați în întoarcerea lor.

În perioada 1816–1822, populația Bucovinei s-a mărit cu 39 085 de persoane (19,7%), dar această creștere a fost mult mai lentă în zona dintre Prut și Nistru (6,6% – 3 882 de persoane) și în fostul ținut Câmpulung Rusesc (2,7% – 272 de persoane). În celelalte patru zone geografice din centrul și sudul Bucovinei, în anii 1816–1822 s-a produs o creștere evidentă a populației cu circa 24,5–29,5%⁵⁶, dar în această parte a Bucovinei și reducerea populației din anii 1810–1816 a fost mult mai bruscă. Evident, majoritatea foștilor emigranți care se întorceau din Moldova, se așezau în satele lor de baștină.

Privită în ansamblu, populația Bucovinei s-a mărit între anii 1785 și 1822 cu 75% (101 787 de persoane), dar în nord-vestul provinciei această creștere a fost mai puțin accentuată în zona dintre Prut și Nistru (de la 44 365 la 62 641 de persoane – 41,2%) și în fostul ținut Câmpulung Rusesc (de la 7 805 la 10 513 – 34,7%), adică acolo unde românii erau deja minoritari. Populația s-a mărit cel mai mult în zona dintre râurile Prut și Siret, unde românii fuseseră majoritari, dar treptat multe sate s-au ucrainizat. În perioada respectivă, populația s-a mărit cu 17 692 de persoane (112,4%) în satele de pe valea Siretului (fostul ocol Berhomet) și cu 26 033 de persoane (110,3%) în localitățile din fostul ținut Cernăuți, situate la sud de râurile Ceremuș și Prut⁵⁷. Având în vedere specificul și efectele acestor procese migraționiste, considerăm că în primele trei decenii de administrație galițiană, în zona dintre râurile Prut și Siret, s-a produs o modificare însemnată a structurii etnice a populației în favoarea ucrainenilor.

Adolf Ficker constata în anul 1875 că „românii, a căror limbă încă în ultimele două decenii ale secolului trecut domina aproape exclusiv în Bucovina, au fost strâmtorați treptat din cauza înaintării rapide a rutenilor din nordul și vestul ținutului spre sudul și estul ținutului, astfel că mulți români, îndeosebi în zona

⁵⁶ Constantin Ungureanu, *Bucovina în perioada stăpânirii austriece*, p. 90.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 244.

dintre Prut și Nistru, treptat au fost asimilați de către ruteni”⁵⁸. La rândul său, Hermann Bidermann susținea că, în anul 1804, teritoriul dintre Nistru, Siret și Ceremuș, era deja ocupat aproape exclusiv de către ruteni⁵⁹.

Până în anul 1830, numărul populației Bucovinei a ajuns la 282 668 de persoane. În următoarele două decenii, creșterea numerică a fost următoarea:

*Tabel nr. 1. Evoluția numerică a populației Bucovinei în anii 1830–1850*⁶⁰

Anul	Total locuitori	Anii	Sporul real	Sporul natural
1830	282 668	1830–1831	+437	+ 3 508
1832	283 105	1832–1833	+8 947	+ 9 420
1834	292 052	1834–1836	+22 005	+ 18 360
1837	314 057	1837–1839	+20 031	+ 18 700
1840	334 088	1840–1842	+18 500	+ 20 802
1843	352 588	1843–1845	+18 543	+ 20 378
1846	371 131	1846–1849	+9 625	+ 13 892
1850	380 826	1830–1849	+98 158	+ 105 060

În anii 1831 și 1848, în Bucovina au bătut epidemii de holeră și în acești ani mortalitatea a fost mai mare decât natalitatea. În anul 1831, în Bucovina s-a născut 12 107 copii și au decedat 13 230 de persoane, iar în anul 1848 aceste cifre au constituit 14 057 și respectiv 18 493 de persoane⁶¹. Pe parcursul acestor două decenii nu a fost o deosebire mare între sporul real și sporul natural al populației, adică procesele migraționiste nu mai aveau o influență atât de mare. În perioada 1834–1839, sporul real a fost mai mare decât sporul natural, fiindcă în anii '30 au fost întemeiate mai multe colonii germane și slovace.

Creșterea medie anuală a populației a constituit în anii 1834–1837 – 2,5%; 1837–1840 – 2,1%; 1840–1843 – 1,85%; 1843–1846 – 1,75%; 1846–1850 – 0,65%⁶², adică în Bucovina exista o tendință de micșorare a ratei creșterii populației din cauza rolului tot mai mic al proceselor migraționiste și al colonizărilor. În provincie nu mai existau pământuri libere, unde ar fi fost posibilă întemeierea unor colonii sau stabilirea unui număr mare de imigranți, iar emigrația populației se micșorase simțitor. Populația se mărea mai mult pe cale naturală și era afectată de epidemiile de holeră, cum a fost în 1831 și 1848.

În perioada administrației galițiene, numărul populației totale a Bucovinei s-a mărit de la circa 135 000 de locuitori în anul 1786, la circa 380 000 de persoane în anul 1850, o creștere cu circa 245 000 de persoane (181,5%). Și mai bruscă a fost creșterea populației în centrele urbane, mai ales în orașul Cernăuți și târgul Rădăuți. În același timp, populația orașului Suceava s-a mărit doar cu 74%.

⁵⁸ Adolf Ficker, „Hundert Jahre (1775–1875)”, în „Statistische Monatschrift”, nr. 1, 1875, p. 406.

⁵⁹ Hermann Bidermann, *op. cit.*, p. 49.

⁶⁰ Joseph Hain, *Handbuch der Statistik des österreichischen Kaiserstaates*, Wien, Verlag Tendler, 1852, pp. 382, 422.

⁶¹ *Ibidem*, pp. 382, 422.

⁶² Hermann Bidermann, *op. cit.*, p. 68.

Până către începutul secolului al XIX-lea, sporul real al populației a fost mai mare decât sporul natural, fiindcă în această perioadă a venit în Bucovina un număr mare de imigranți ruteni din Galiția. A urmat perioada 1803–1814, când sporul natural al populației depășea cu mult sporul real. Emigrarea populației a culminat în anii 1814–1816, când în timp de doi ani, populația totală s-a micșorat cu 28 453 de locuitori. Au urmat câțiva ani de creștere rapidă a numărului populației, ceea ce se explică prin revenirea unor emigranți din Moldova și Basarabia în Bucovina. Treptat, imigrația și emigrația au influențat mai puțin creșterea populației, care deja depindea mai mult de sporul natural. Pentru români, cea mai „nefavorabilă” a fost perioada până la 1816, când numărul emigranților în Moldova depășea cu mult numărul aceluia care soseau din Moldova și Basarabia în Bucovina. Aceste emigrări aveau loc în cea mai mare parte pe seama românilor bucovineni.

Migrația de amploare în Basarabia la începutul stăpânirii rusești

Ca și în cazul Bucovinei, cele mai masive mișcări de populație în Basarabia s-au înregistrat în primii ani de stăpânire rusească. Deja în timpul Războiului ruso-turc din 1806–1812, mii de țărani din stânga Nistrului au trecut în Basarabia, în speranța că aici se vor bucura de libertate și de un trai mai bun. Concomitent, mulți țărani moldoveni, mai ales din satele din apropierea râului Prut, s-au refugiat în Moldova, iar în satele depopulate s-au așezat în principal țărani ucraineni.

Încă în timpul războiului, un număr mare de țărani fugari s-au îndreptat spre Bugeac. Mai ales în gubernia Herson se răspândise zvonul că s-a dat libertate pentru strămutare în Bugeac și înscrierea în rândul căzăcimii. După unele estimări, doar în anii 1810–1811, în Bugeac au sosit până la 15 mii de persoane de sex masculin⁶³, cifră evident exagerată. Migrația a coincis cu realizarea recensământului fiscal a populației în Rusia, iar mulți au încercat pe această cale să nu fie înregistrați și să evite plata unor impozite. Majoritatea țăranilor pribegi s-au așezat în sate deja existente sau în foste sate tătărești.

Imigrația necontrolată a continuat și după încheierea războiului și anexarea spațiului pruto-nistean de către Rusia. Aceste procese au contribuit la creșterea rapidă a populației mai ales în ținuturile din sudul Basarabiei. După o statistică incompletă, doar în 12 sate din Bugeac numărul familiilor a crescut de la 312 în anul 1812, la 1 248 în anul 1822⁶⁴ (în decurs de un deceniu a crescut de patru ori).

În anul 1814, în Basarabia erau 6 orașe, 10 târguri, 904 sate și 95 de moșii, populate de 74 045 de familii (13 262 în orașe și 60 783 în mediul rural). Cele mai multe moșii cu puțini locuitori (61) erau în ținutul Iași, unde în primii ani de stăpânire rusească locuitorii din multe sate au emigrat peste râul Prut. Din totalul familiilor, 2 845 erau de clerici și slujitori bisericești, 2 842 de diverși locuitori,

⁶³ И. А. Анцупов, *Русское население Бессарабии и левобережного Поднепровья в конце XVIII – XIX вв.*, Кишинёв, НПО „Инесса”, 1996, p. 14.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 15.

4 043 de coloniști, 6 755 de industriași, meseriași și comercianți, 57 560 de familii – restul locuitorilor⁶⁵. Această statistică atestă o creștere importantă a populației, datorită proceselor migraționiste de amploare.

Prima catagrafie mai detaliată a populației din anul 1817 a înregistrat în Basarabia 1 040 de localități (841 în patru ținuturi din nordul și centrul provinciei, 199 în patru ținuturi din sudul regiunii). În Basarabia erau înregistrate 92 946 de gospodării, cele mai multe în ținuturile Orhei (25 922) și Hotin (22 679)⁶⁶. După această sursă, în patru ținuturi din nordul și centrul Basarabiei (Hotin, Soroca, Iași și Orhei) erau 75 390 de familii (81,1% din total), iar în patru ținuturi din sud (Bender, Codru, Greceni și Ismail) – 17 556 de familii (18,9%). Însă, conform altei surse cu referire la recensământul din anul 1817, în orașele și ținuturile din Basarabia erau înregistrate 97 227 de familii, iar numărul total al populației era de 485 618 persoane (247 816 de sex masculin și 237 802 de sex feminin). În aceste cifre nu erau incluși nobilii și moșierii (209 familii), precum și țiganii statului și ai proprietarilor particulari (1 090 de familii). Toate categoriile sociale din Basarabia însumau cifra de 98 526 de familii (491 579 de persoane), dintre care 73 666 de familii de țărani, 10 543 de familii urbane (în afară de armeni și evrei), 3 531 de familii de cler bisericesc, 2 825 de familii de mazili și răzeși, 1 528 de familii de coloniști, 209 familii de boieri și moșieri, 177 de familii de postelnici, 4 413 familii de evrei, 544 de familii de armeni și 1 090 de familii de țigani⁶⁷.

În decurs de un deceniu, numărul locuitorilor a crescut spectaculos mai ales în Bugeac, la nivel de ținuturi înregistrându-se următoarea evoluție numerică:

Tabel nr. 2. Locuitorii Basarabiei în 1808, 1814 și 1817⁶⁸

Ținuturi	1808		1814		1817 – I		1817 – II		
	Fam.	Loc.	Moșii	Fam.	Loc.	Fam.	Fam.	Bărbați	Femei
Hotin	15 469	168	8	18 361	174	22 679	19 841	49 941	49 164
Soroca	7 636	158	1	11 140	187	15 593	13 050	33 531	31 719
Iași	5 976	124	61	7 864	169	11 196	10 572	26 859	26 036
Orhei	14 147	255	14	20 102	311	25 922	27 152	68 691	65 874
Hotărniceni	3 390	21	–	–	–	–	–	–	–
Codru	1 031	25	–	1 801	55	5 807	5 394	14 391	12 229
Greceni	1 000	41	–	2 072	40	2 224	2 039	5 311	4 884
Bender	1 796	91	11	6 597	54	5 044	11 431	29 125	28 563
Tomarova	519	37	–	6 108	–	–	–	–	–
Ismail	157				50	4 481	7 818	19 967	19 333
Total	51 121	920	95	74 045	1 040	92 946	97 227	247 816	237 802

⁶⁵ Leon Voga, *Populația (etnografie și statistică)*, Chișinău, 1922, p. 22.

⁶⁶ Я. С. Гросул, И. Г. Будак, *Очерки истории народного хозяйства Бессарабии (1812–1861)*, Кишинёв, Картя Молдовеняскэ, 1967, p. 52.

⁶⁷ Leon Voga, *op. cit.*, pp. 23–24.

⁶⁸ 1808 – В. С. Зеленчук, *Население Бессарабии и Поднепровия в XIX в. (этнические и социально-демографические процессы)*, Кишинёв, Штиинца, 1979, p. 97; 1814 – Leon Voga, *op. cit.*, p. 22; 1817 (I) – Я. С. Гросул, И. Г. Будак, *op. cit.*, p. 52; 1817 (II) – Leon Voga, *op. cit.*, pp. 23–24.

În intervalul 1808–1817, un spor evident al populației s-a înregistrat în ținuturile Orhei, Soroca și Iași, dar datele statistice din anul 1808 pentru aceste ținuturi sunt incomplete. O creștere mai moderată s-a atestat doar în ținutul Hotin (de la 15 469 de familii în anul 1808, la 19 841 sau 22 679 de familii în anul 1817). Cea mai rapidă creștere a populației s-a atestat în Bugeac, unde se îndrepta masa principală de imigranți de la est de Nistru și de la sud de Dunăre. În consecință, a crescut ponderea locuitorilor care trăiau în sudul Basarabiei (de la circa 15,4% în 1808, la 22,4% în anul 1814 și la 27,4% în anul 1817).

Procese migraționiste aveau loc și în interiorul provinciei, deoarece multe familii de țărani din nordul și centrul Basarabiei se strămutau în partea de sud a regiunii, în căutarea de terenuri libere. Bunăoară, catagrafia din anul 1817 a consemnat în ținutul Iași o listă suplimentară cu 369 de familii de țărani, 33 de burlaci și o gospodărie de văduve, care, după anul 1813, s-au strămutat din ținutul Hotin și nu aveau încă un loc sigur de trai⁶⁹. În acest ținut erau multe moșii și cătune cu un număr mic de locuitori, mai ales în stepa Bălțiului, unde în deceniile următoare se vor fonda sate noi, multe locuite de ucraineni.

Recenzorii care au adunat date despre locuitorii din ținutul Codru, precizau că prima dată (în luna martie) o parte din locuitorii bulgari au refuzat să presteze jurământ autorităților ruse, iar ulterior s-au strămutat pe terenurile statului din Bugeac. În catagrafia din anul 1817 se menționa că satele Orac, Ceadâr, Menjir și Tomai au fost populate anterior de bulgari, dar aceștia s-au transferat pe proprietatea statului din Bugeac, iar pe loc au rămas puțini locuitori săraci. În cazul satului Covurlui se preciza că 130 de familii de bulgari au trecut pe terenurile statului încă din anul 1814⁷⁰. Toate aceste sate erau din Ocolul Hotărniceni, situate nu departe de Prut, la nord de Leova. Strămutarea imigranților bulgari și găgăuzi din ținuturile Codru și Greceni pe terenurile statului a continuat și în anii următori.

Recensământul din anul 1817 a înregistrat un număr mare de burlaci, cei mai mulți fiind imigranți așezați recent în diferite sate. Totodată, burlaci nu erau în rândul slujitorilor bisericești, a mazililor și ruțașilor. În Basarabia au fost atestați 11 316 burlaci din rândul țăranilor, cei mai mulți în ținuturile Hotin (2 878), Soroca (2 592) și Orhei (2 364). Însă, raportat la numărul de familii țărănești, proporția cea mai mare de burlaci a fost atestată în ținuturile Bender (30,9%) și Ismail (24,5%) din Bugeac, în Soroca (24,9%) și Hotin (18,4%) din nordul Basarabiei⁷¹. Marea majoritate a burlacilor, stabiliți recent în cătune și moșii din nordul Basarabiei, erau imigranți ucraineni.

În nordul Basarabiei, cei mai mulți burlaci au fost înregistrați în ocoalele Câmpul de Sus (671), Câmpul de Mijloc (446), Răut (422) – din ținutul Soroca; în ocoalele Ghilavăț (469), Rașcov (467), Prutul de Sus (400), Prutul de Jos (379) –

⁶⁹ И. Н. Халиппа, „Роспись землевладения и сословного строя населения Бессарабии по данным переписи 1817 года”, în „Труды Бессарабской Губернской Учёной Архивной Комиссии”, Кишинёв, томul III, 1907, pp. 114–115.

⁷⁰ *Ibidem*, pp. 198–199.

⁷¹ Calculat după: И. Н. Халиппа, *op. cit.*, p. 230.

din ținutul Hotin⁷². Proporția burlacilor era mare în ocoalele Câmpul de Sus (42,8%), Răut (29,1%) și Câmpul de Mijloc (28,3%) – din ținutul Soroca; în Ocolul Prutul de Jos (25,5%) – din ținutul Hotin. Numărul burlacilor era și mai mare în câmpia Bugeacului. În 16 sate din Ocolul Chilia a ținutului Ismail, la 792 de familii de țărani birnici reveneau 669 (84,5%) de burlaci; în 10 sate din Ocolul Akkerman a ținutului Bender erau 623 de gospodării țărănești și 471 (75,6%) de burlaci⁷³. Marea majoritate a acestor burlaci erau bărbați tineri, veniți recent de peste Nistru sau de la sud de Dunăre.

Politica autorităților țariste față de țăranii pribegi a fost flexibilă, reieșind din realitățile concrete. Pe de o parte se urmărea scopul de a depista țăranii fugari și a-i întoarce la vechii stăpâni, pe de altă parte, în Basarabia și guberniile din sudul Rusiei se dorea creșterea numerică a populației, iar țăranii fugari erau legalizați și trecuți în categoria țăranilor de stat. Nu erau deranjați țăranii care deja aveau familii, gospodării și se ocupau cu agricultura sau alte îndeletniciri. Autoritățile doreau ca Basarabia să fie atractivă și pentru locuitorii din afara imperiului, în special a celor din Balcani. Din această cauză și atitudinea față de țăranii fugari era de multe ori tolerantă, fiind acceptată prezența lor în Bugeac.

În repetate rânduri, administrațiile guberniilor vecine au solicitat conducerii din Basarabia să-i găsească și să-i înapoieze pe țăranii fugari din guberniile respective. Autoritățile ruse centrale, deși solicitau să fie luate măsuri pentru extrădarea țăranilor fugari, în realitate aveau o poziție duplicitară și îi lăsau să stea în Basarabia. Prin dispozițiile imperiale din anii 1816 și 1818 s-a permis rămânerea în Basarabia doar a țăranilor fugari, care au imigrat aici până în anul 1812⁷⁴. Țăranii ruși și ucrainenii se refugiau în Basarabia, fiind ademiniți de lipsa iobăgiei, scutirea de serviciul militar și alte impozite, existența unor terenuri mari nevalorificate în Bugeac. În anii '20 ai secolului al XIX-lea, în sudul Basarabiei se constituise un număr mare de cătune, formate din câteva familii, care practicau agricultura, creșterea vitelor și oilor, încercând astfel să supraviețuiască în condițiile severe de stepă.

O estimare a numărului de țăranii fugari stabiliți cu traiul în Basarabia este greu de realizat, numărul lor fiind foarte mare, mai ales în partea de sud a regiunii. Potrivit recensământului fiscal al populației din anii 1834–1835, doar în teritoriul administrației speciale a Ismailului, din totalul de 25 de mii de locuitori, 15 400 (mai mult de 60%) au fost depistați ca fiind persoane fugare⁷⁵.

Cea mai rapidă creștere a populației Basarabiei s-a produs în primele două decenii de stăpânire rusească, când mărirea numărului de locuitori s-a datorat mai ales imigranților și coloniștilor sosiți în acest teritoriu. După unele calcule, în perioada 1812–1824, numărul populației Basarabiei a crescut cu 327 377 de

⁷² *Ibidem*, pp. 54, 84.

⁷³ *Ibidem*, pp. 182–183, 206–207.

⁷⁴ Dinu Poștarencu, *Contribuții la istoria modernă a Basarabiei* (în continuare se va cita: Dinu Poștarencu, *Contribuții la istoria modernă a Basarabiei*), vol. II, Chișinău, 2009, p. 19.

⁷⁵ И. А. Анцупов, *op. cit.*, p. 24.

persoane (de la 255 605 – în anul 1812, la 582 982 – în anul 1824), adică de 2,3 ori. Totodată, creșterea naturală a fost de 76 713 persoane (fără anii 1812–1813), iar diferența de 250 664 o constituiau imigranții și coloniștii sosiți în Basarabia⁷⁶. Însă, în realitate, către anul 1812 în Basarabia locuiau cel puțin 300 de mii de persoane. Totuși, chiar dacă am calcula sporul real al populației Basarabiei, reieșind din cifra inițială de circa 300 de mii de locuitori, până în anul 1824 am avea o creștere a populației de 282 982 de persoane sau de 1,9 ori, dintre care circa 206 mii pe seama imigranților și coloniștilor. Pentru comparație, creșterea populației Bucovinei în intervalul 1813–1824 a fost de doar 20 572 de persoane (de la 230 720 în anul 1813, la 251 292 în anul 1824), dar în anii 1814–1816 s-a produs un exod al locuitorilor din acest spațiu, numărul real al populației reducându-se cu circa 30 de mii de persoane.

Refugierea țăranilor moldoveni peste râul Prut

În primii ani de stăpânire rusească, concomitent cu strămutarea țăranilor pribegi de peste Nistru în Basarabia, s-a produs și un proces invers, de refugiere a țăranilor moldoveni la vest de Prut. Procese similare s-au produs în primii ani de stăpânire austriacă și în Bucovina. P. Svinin constata că în primii ani de stăpânire rusă, peste hotare au fugit cel puțin trei mii de bulgari și moldoveni⁷⁷. A. Zașciuk preciza că în anii 1817 și 1818, în Imperiul Otoman au fugit peste trei mii de familii de moldoveni și bulgari⁷⁸. Manuc Bei, fost dragoman la Poarta Otomană, într-un memoriu adresat contelui Ioan Capodistria, semnala că până la sfârșitul anului 1815, în Moldova au emigrat mai mult de 5 000 de familii de locuitori din Basarabia⁷⁹. Totuși, aceste cifre par a fi exagerate, însă denotă că în primii ani de administrație rusească, refugiarea țăranilor peste Prut a fost semnificativă.

În anul 1814, doar din Bugeac s-au refugiat trei mii de români și imigranți transdunăreni peste Prut, iar fuga țăranilor români a continuat și în anii următori. Abia după ce autoritățile rusești au convins populația că iobăgia nu va fi introdusă în Basarabia, refugiații au început să revină la baștină. Până în anul 1820, în Bugeac au revenit nouă mii de refugiați⁸⁰. Probabil, printre cei reveniți în Bugeac, doar o parte au locuit acolo anterior, restul erau în principal imigranți transdunăreni.

⁷⁶ В. М. Кабузан, *Народонаселение Бессарабской области и левобережных районов Приднестровья*, Кишинёв, Штиинца, 1974, p. 51.

⁷⁷ П. Свинин, „Описание Бессарабской области”, în „Записки Одесского общества истории и древностей”, Одесса, vol. VI, 1867, p. 211.

⁷⁸ А. Защук, „Этнография Бессарабской области”, în „Записки Одесского общества истории и древностей”, Одесса, vol. V, Город. тип. Алексомати, 1863, p. 495.

⁷⁹ Dinu Poștarencu, *Anexarea Basarabiei la Imperiul Rus*, Chișinău, Prut Internațional, 2006, p. 182.

⁸⁰ Ion Chirtoagă, *Din istoria Moldovei de sud-est (până în anii '30 ai secolului al XIX-lea)*, Chișinău, Editura Museum, 1999, p. 129.

Fuga țăranilor peste Prut a fost mai frecventă în primii ani de stăpânire rusească, iar cel mai des se refugiau locuitorii din satele situate în apropiere de noua frontieră. Țăranii plecau în Moldova, fiindcă nu aveau încredere în noile autorități, se temeau că vor deveni țărani iobagi, ca și în alte gubernii rusești, supuși la noi impozite și prestații, fiind obligați să întrețină armata și autoritățile ruse. Tratatul de pace de la București a stabilit o perioadă de 18 luni, când locuitorii erau liberi să treacă de o parte sau alta a Prutului și să decidă unde rămân să locuiască. De-a lungul Prutului erau mai multe sate, mai ales în zona Sculeni – Ungheni, care se întindeau pe ambele maluri ale Prutului. Anume din aceste sate, mulți țărani s-au refugiat în Moldova, satele și moșiile respective fiind depopulate.

În intervalul 1812–1818, în Basarabia au fost consemnate 1 025 de forme de protest și revendicări ale populației, cele mai frecvente fiind abuzurile moșierilor, arendașilor sau funcționarilor (372 de cazuri), prestațiile și impozitele exagerate (318), abuzurile militarilor ruși (133), strămutarea țăranilor în interiorul Basarabiei și peste Nistru (93), fuga țăranilor peste Prut în Moldova (62 de cazuri). Cele mai multe proteste și revendicări au survenit din partea populației ținutului Orhei (523 – 51% din total)⁸¹. În 1813, 1815 și 1816 au fost consemnate 62 de cazuri de refugiere a țăranilor în Moldova, cele mai multe din ținuturile Tomarova (21), Codru (12) și Greceni (11)⁸². Desigur, acestea sunt doar cazurile demonstrate documentar, numărul real al familiilor și persoanelor emigrate fiind mult mai mare.

Concomitent cu refugierea țăranilor peste hotare, avea loc și strămutarea altor persoane de peste hotare în Basarabia. Bunăoară, în decurs de cinci ani (1812–1816), din ținutul Iași au fugit peste hotare 636 de persoane, dar, concomitent, de peste hotare au sosit în acest ținut 967 de persoane. Din toate ținuturile Basarabiei, în intervalul 1814 – septembrie 1816, peste Prut au plecat 830 de persoane⁸³. Însă, doar din ținuturile Iași, Tomarova, Codru și din satul Cotul Morii, dar, în decurs de cinci ani, s-au refugiat în total 2 230 de persoane. Conform rapoartelor isprăvnicilor prezentate în toamna anului 1816, din diferite ținuturi ale Basarabiei au fugit în Moldova în total 3 141 de persoane și 23 de familii⁸⁴.

În următorul deceniu (1819–1828) au fost atestate documentar doar zece cazuri de fugă a țăranilor în Moldova de peste Prut, dintre care nouă din ținutul Ismail (în anii 1820, 1821 și 1823). În decursul anului 1819, doar din ținutul Ismail au fugit peste hotare 175 de familii⁸⁵. Evident, informațiile expuse reflectă doar parțial situația despre locuitorii fugiți în Moldova. Ca și în cazul Bucovinei, cei mai mulți țărani au fugit în primii ani de ocupație străină. Concomitent, anume în primele decenii de stăpânire străină, în Bucovina și Basarabia au sosit cei mai mulți

⁸¹ Valentin Tomuleț, „Exodul populației din Basarabia în Moldova de peste Prut (anii 1812–1828)” (în continuare se va cita: Valentin Tomuleț, *Exodul populației din Basarabia în Moldova*), în „Revista de Istorie a Moldovei”, Chișinău, nr. 2 (90), 2012, pp. 59–60.

⁸² *Ibidem*, pp. 61–63.

⁸³ Dinu Poștarencu, *op. cit.*, pp. 182–183.

⁸⁴ Valentin Tomuleț, *op. cit.*, p. 77.

⁸⁵ *Ibidem*, pp. 65, 72–73.

imigranți străini, în principal ucraineni de la nord și est de Nistru, care s-au stabilit în multe sate depopulate. Prin aceasta se explică apariția multor sate cu populație ucraineană la hotarul Bucovinei cu Moldova (de la Siret până aproape de Suceava) sau în partea centrală a Basarabiei (în zona Sculeni – Ungheni). În consecință, atunci s-a modificat radical structura etnică a populației din ambele provincii în detrimentul populației românești autohtone.

Procese migraționiste în ținutul Hotin la începutul secolului al XIX-lea

Nordul Basarabiei, în mod special raiaua/ținutul Hotin, a fost puternic afectat de procesele migraționiste încă din secolul al XVIII-lea. În acest spațiu soseau mulți imigranți ruteni din Podolia, Galiția și, concomitent, o parte din populația băștinașă de etnie română se refugia în alte ținuturi din Moldova. În consecință, mai ales în ținutul Hotin s-a consemnat o modificare a structurii etnice a populației în favoarea ucrainenilor. Numărul locuitorilor din ținutul Hotin a crescut mai rapid după anul 1788. Dacă în intervalul 1774–1788 s-a atestat o creștere de circa 14% (de la 6 267, la 7 170 de familii), atunci în perioada 1788–1808 creșterea a fost de 2,2 ori (de la 7 170, la 15 761 familii)⁸⁶. Evident, procesele migraționiste de la nord de Nistru au avut un aport important la sporul de populație.

Ritmul de creștere a populației a fost mai rapid în partea de nord a ținutului Hotin, care deja în anul 1774 era populat în majoritate de ucraineni. În multe sate din nordul ținutului, numărul locuitorilor a crescut timp de două decenii (1788–1808) de 3,4 și chiar de 5 ori, această evoluție datorându-se unor imigrări masive de la nord de Nistru. În această perioadă sunt repopulate sau apar sate noi, locuite de ucraineni. Dimpotrivă, în sudul ținutului Hotin nu au fost întemeiate sate noi de moldoveni, iar creșterea numerică în majoritatea satelor, cu mici excepții, s-a produs mai mult pe cale naturală.

Numărul locuitorilor din ținutul Hotin a crescut rapid în primii ani de stăpânire rusească. În anul 1814, potrivit unor informații oficiale ale administrației Basarabiei, în ținutul Hotin existau 16 055 de case, populate de 18 361 de familii. În ținut era un oraș, 166 de sate și 8 moșii cu puțini locuitori⁸⁷. Față de anul 1808, când au fost înregistrate 15 761 de familii, creșterea a fost cu 2 600 de familii.

În anul 1816, în ținutul Hotin, împreună cu orașul Hotin și târgurile Briceni și Lipcani, existau 17 052 de gospodării cu 82 516 locuitori de ambele sexe, inclusiv 14 754 gospodării (71 628 de persoane) care aparțineau creștinilor birnici, o parte fiind moldoveni autohtoni, altă parte – ruteni strămutați în diferite timpuri din guberniile vecine. În ținutul Hotin, în special în orașul Hotin, au fost atestate

⁸⁶ Constantin Ungureanu, *Populația Bucovinei și Basarabiei*, p. 63.

⁸⁷ Leon Boga, *op. cit.*, pp. 21–22; Valentin Tomuleț, *Ținutul Hotin în surse statistice rusești din prima jumătate a secolului al XIX-lea* (în continuare se va cita: Valentin Tomuleț, *Ținutul Hotin*), Chișinău, Lexon-Prim, 2017, pp. 203–204.

1 743 de gospodării ale evreilor (7 965 de persoane sau 9,6% din total). În decurs de patru ani (1812–1815), în ținutul Hotin s-au născut 16 664 de persoane, au decedat 7 219, sporul natural fiind de 9 445 de persoane⁸⁸.

Fiind ținutul cel mai dens populat, o parte dintre locuitori plecau în partea centrală și de sud a Basarabiei în căutarea unor terenuri libere. Informațiile despre locuitorii plecați din ținutul Hotin sunt diverse și contradictorii. P. Svinin amintea de 3 353 de familii care au plecat din ținut până la începutul anului 1816 sau de 3 353 de persoane care au plecat doar în 1815⁸⁹. După un raport întocmit de colonelul Pantarov, timp de patru ani (1813–1816), din ținutul Hotin au fugit peste hotare 620 de persoane⁹⁰. Catagrafia din anul 1817 a înregistrat în ținutul Iași o listă suplimentară cu 369 de familii de țărani, 33 de burlaci și o gospodărie de văduve, care, după anul 1813, s-au strămutat din ținutul Hotin și nu aveau încă un loc sigur de trai⁹¹. Ulterior, o bună parte dintre acești imigranți s-au așezat pe moșii sau în cătune cu puțini locuitori și au fondat sate noi, multe locuite preponderent de ucraineni. Cu siguranță, țărani sosiți din ținutul Hotin trăiau și în alte ținuturi din Basarabia.

Recensământul din anul 1817 a înregistrat, în ținutul Hotin, 22 679 de gospodării, inclusiv 978 locuite de evrei⁹². Din cauza includerii burlacilor la familii, s-au obținut estimări exagerate despre numărul locuitorilor, atât pentru ținutul Hotin, cât și pentru toată Basarabia. În anii 1812–1815, se știe că sporul natural al populației ținutului Hotin a fost de 9 445 de persoane. Astfel constatăm că, în intervalul 1808–1817, populația ținutului Hotin a crescut cu circa 33 de mii persoane (circa 21–23 de mii prin spor natural și circa 10–12 mii datorită migranților sosiți în acest teritoriu).

Evoluția numerică a populației județului Hotin, până la mijlocul secolului al XIX-lea

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, hotarele ținutului Hotin s-au modificat de două ori, din care cauză și datele statistice din diferiți ani nu corespund aceluiași spațiu geografic. În 1818, în urma desființării ținutului Soroca, la Hotin au revenit un târg, 35 de sate și cinci cătune de la ținuturile vecine. După anul 1835, toate aceste localități au trecut din nou la județele Soroca/Iași. Însă, în urma acestei reforme administrative, județul Hotin a pierdut și 25 de sate în apropiere de râul Ciuhur, sate care, în intervalul 1774–1835, au făcut parte permanent din ținutul/județul Hotin.

⁸⁸ П. Свиньин, *op. cit.*, pp. 272–274.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 274.

⁹⁰ Valentin Tomuleț, *Exodul populației din Basarabia în Moldova*, p. 68.

⁹¹ И. Н. Халиппа, *op. cit.*, pp. 114–115.

⁹² *Ibidem*, p. 54.

Populația ținutului Hotin a atins o cifră maximală la recensământul din anul 1817, după care s-a atestat o reducere temporară a numărului de locuitori. În anul 1820, în 210 sate și două târguri au fost atestate doar 18 848 de familii (circa 94 240 de persoane). Fără satele incluse la ținutul Hotin în anul 1818, numărul familiilor era de numai 16 761, atestându-se o diminuare cu 4 940 de familii față de anul 1817⁹³.

În următoarele trei decenii, populația județului Hotin a crescut mai lent față de primele două decenii ale secolului al XIX-lea; au fost perioade de stagnare și chiar de diminuare numerică a populației. Masele de țărani migranți preferau să se stabilească în alte județe, în special în Bugeac, unde încă erau multe terenuri libere. Din județul Hotin, o parte dintre locuitori au emigrat în partea centrală și de sud a Basarabiei sau chiar în alte gubernii, în speranța de a obține un lot de pământ mai mare.

Deși există statistici pentru mai mulți ani, acestea sunt realizate după criterii diferite, conțin mai multe erori sau sunt incomplete, din care cauză și estimările privind evoluția numerică a populației sunt contradictorii. Astfel, în anul 1820, în ținutul Hotin au fost înregistrate doar 18 848 de gospodării, dar fără orașul Hotin și târgul Otaci. În anul 1824, în tot ținutul erau 24 772 de familii, inclusiv 1 133 în orașul Hotin. Însă, în anul 1830 au fost înregistrate în tot județul, dar fără orașul Hotin, doar 22 596 de familii. Peste cinci ani, în anul 1835, județul Hotin avea 31 260 de familii, inclusiv 1 482 în orașul Hotin⁹⁴.

Diferă de la o statistică la alta și datele despre numărul persoanelor din ținutul Hotin. În anul 1825, aici erau 22 331 de locuințe, populate doar de 104 714 persoane. Însă, statistica respectivă nu conține informații despre locuitorii din târgul Noua Sulița și patru sate mari (Clișcăuți, Marșinița, Rașcov și Tărăsăuți). În două târguri (Noua Sulița și Lipcani) și 12 sate, situate pe malul Prutului, între cele două târguri, au fost înregistrate 1 743 de locuințe, populate doar de 2 875 de persoane, la 100 de locuințe revenind doar 165 de locuitori. Statistica din anul 1825 a înregistrat diferențe foarte mari privind media numărului de locuitori la o locuință. În șase sate și patru cătune, într-o locuință trăiau câte opt – nouă persoane. În același timp, în 13 sate din nordul ținutului erau mult mai multe case decât locuitori (în 1 617 case au fost înregistrate doar 524 de persoane)⁹⁵. Cu siguranță, statisticile rusești conțineau erori sau erau incomplete, dar și procesele migraționiste erau semnificative, din care cauză unele sate erau suprapopulate, iar altele erau depopulate.

Recensământul populației din anul 1828 a înregistrat 6 780 de locuitori în orașul Hotin (inclusiv 4 141 de mozaici, 2 100 de ortodocși și 569 de romano-catolici, în total fiind 6 810) și 117 534 de persoane în zona rurală a ținutului, dintre care 6 809 de mozaici și 484 de romano-catolici. Populația ținutului era de 124 314 persoane

⁹³ Valentin Tomuleț, *Ținutul Hotin*, p. 193 (1808); pp. 221–222 (1817); pp. 840–844 (1820).

⁹⁴ *Ibidem*, pp. 840–844 (1820); pp. 903–908 (1824); pp. 933–941 (1830); pp. 955–961 (1835).

⁹⁵ Calculat după datele publicate de Valentin Tomuleț, *Ținutul Hotin*, pp. 909–915.

(112 330 de creștini ortodocși, inclusiv 42 de lipoveni, 10 950 de mozaici, 1 053 de romano-catolici)⁹⁶.

Statistica din anul 1835 a înregistrat în județul Hotin 155 314 persoane, inclusiv 24 326 în orașul Hotin și patru târguri, 3 615 în 10 sate de pe domeniile statului și 127 373 în sate moșierești⁹⁷. Chiar dacă excludem eroarea pentru târgul Otaci, constatăm pentru anul 1835 un total de circa 150 de mii de locuitori, cu circa 26 de mii mai mult decât în 1828. Evident că în decurs de șapte ani nu s-a produs o creștere atât de rapidă a populației județului Hotin, ci datele pentru 1828 și 1835 sunt contradictorii.

Conform unei surse, pentru anul 1843, dar cu date valabile după revizia a VIII-a a populației din anul 1835, județul Hotin avea 146 098 de locuitori (inclusiv 119 088 care, și după 1835, vor rămâne la Hotin). În anul 1835, orașul Hotin avea 10 280 de persoane, dar lipsesc informații despre târgul Otaci⁹⁸. La mijlocul secolului al XIX-lea, județul Hotin avea 144 415 locuitori, iar în anul 1854 – 147 806 persoane⁹⁹.

Până în anul 1835 au apărut mai multe sate noi, atât în partea de nord, cât și în sudul ținutului Hotin¹⁰⁰, marea majoritate locuite de ucraineni. În același timp, în multe sate mari moldovenești s-au înregistrat reduceri însemnate de populație. Cel mai probabil, o bună parte din imigranții ucraineni au locuit temporar în sate moldovenești, apoi s-au transferat în sate noi ori au plecat în alte județe din Basarabia. Până la mijlocul secolului al XIX-lea, evoluția numerică a populației a fost mai rapidă în partea de nord și mai lentă în partea de sud a județului Hotin. Aceste procese au contribuit evident la continuarea reducerii proporției populației românești din județul Hotin.

Procesele migraționiste în ținuturile din partea centrală a Basarabiei

La începutul secolului al XIX-lea, procesele migraționiste au afectat toate ținuturile Basarabiei. Mai ales în primele două decenii ale secolului al XIX-lea, mulți imigranți de la est de Nistru s-au stabilit în diferite sate din ținuturile Soroca, Iași sau Orhei. O bună parte dintre țărani pibegi au trecut Nistrul, pentru a evita să fie înregistrați de recensământul fiscal, iar ulterior au revenit în satele de baștină. Alții au rămas definitiv în Basarabia și s-au așezat în diferite sate din nordul regiunii.

După unele date statistice, către anul 1812, ținutul Orhei era locuit de 14 147 de familii, Soroca – de 7 636 și Iași – de 5 976 de familii¹⁰¹, adică cele trei ținuturi din nordul și centrul Basarabiei erau locuite de 27 759 de familii sau circa 138 795 de

⁹⁶ *Ibidem*, pp. 254, 258.

⁹⁷ *Ibidem*, pp. 942, 955–961.

⁹⁸ В. М. Кабузан, *op. cit.*, pp. 104–116.

⁹⁹ *Ibidem*, pp. 37, 55.

¹⁰⁰ Constantin Ungureanu, *Populația Bucovinei și Basarabiei*, p. 124.

¹⁰¹ В. М. Кабузан, *op. cit.*, p. 14.

persoane. În toate cele trei ținuturi, în anul 1812 au fost înregistrate mai puține familii decât în anul 1803. Aceasta se explică prin datele incomplete pentru anul 1812, dar și din cauza refugierii unei părți a populației, inclusiv în ținuturile de la vest de Prut, rămase la Moldova.

În anul 1816, după estimările lui P. Svinin, ținutul Orhei era locuit de 19 592 de familii; în ținutul Soroca trăiau 43 075 de creștini ortodocși, iar numărul total al familiilor era de 8 919; ținutul Iași era populat de 8 032 de familii¹⁰². În trei ținuturi, numărul total al familiilor era de 36 543 de familii (cu 8 784 mai mult decât în anul 1812), deci, doar în decurs de patru ani, numărul familiilor a crescut cu circa 31,6%. În toate ținuturile era mare numărul familiilor de scutelnici: 1 657 (18,6% din total) în Soroca, 2 590 (13,2%) în Orhei, 1 015 (12,6%) în ținutul Iași¹⁰³. De asemenea, membrii celor 481 de familii din ținutul Orhei erau argați; în ținutul Iași erau atestați 211 slujitori boierești; în ținutul Soroca, membrii celor 406 familii erau lucrători plătiți. Marea majoritate a scutelnicilor, argaților, slujitorilor sau lucrătorilor zilieri erau în principal imigranți, de curând stabiliți în Basarabia, care erau scutiți de impozite.

Conform recensământului din anul 1817, în ținutul Iași au fost atestate 168 de localități, inclusiv 25 de cătune sau moșii cu un număr mic de locuitori, cele mai multe în ocoale din nordul ținutului¹⁰⁴. Anume într-un șir de cătune și moșii din acest spațiu (Brătușeni, Frasin, Șofrâncani, Chetroșica, Boroseni, Păgubeni/Goleni, Stâncăuți, Danu, Sturzeni, Pârjota, Cârpița, Iabloana) se vor forma, în deceniile următoare, sate locuite în majoritate de ucraineni. Procese similare s-au produs și în nordul ținutului Soroca, unde mai multe cătune din anul 1817 (Boroseni, Cotova, Criccăuți, Horodiște, Moșana, Nicorești, Rădoaia, Schineni, Trifănești, Șuri, Zgura), după statisticile din anul 1844 și de la mijlocul secolului al XIX-lea, erau locuite în principal de ucraineni¹⁰⁵.

Recensământul din anul 1817 a atestat, mai ales în ținutul Soroca, un număr foarte mare de burlaci (holtei), raportat la numărul de gospodării țărănești. În anul 1817, în ținut erau 10 387 de familii cu țărani birnici, față de 2 502 holtei, raportul fiind de 24,1%. Proporțiile cele mai mari de holtei erau atestate în ocoalele Câmpul de Sus (42,8%), Răut (29,1%), Mijlocului (28,3%), de peste Răut (25,1%), Nistrul de Sus (23,4%). Proporția holteilor era mai mare doar în Bugeac, în ocolul Akkerman din ținutul Bender (75,6%), în ocolul Codru din ținutul Codru (33,6%), în ocolul Chilia din ținutul Ismail (84,5%)¹⁰⁶.

Sudul Basarabiei a fost invadat de o masă mare de imigranți, sosiți de peste Nistru, o bună parte fiind bărbați holtei, care nu aveau un loc sigur de trai. Prezența

¹⁰² П. Сви́нин, *op. cit.*, pp. 265, 284, 289.

¹⁰³ Calculat după П. Сви́нин, *op. cit.*, pp. 266, 284, 289.

¹⁰⁴ И. Н. Халиппа, *op. cit.*, pp. 88–92, 97–98.

¹⁰⁵ Dinu Poștarencu, *Contribuții la istoria modernă a Basarabiei*, pp. 108–109, 115–116; В. М. Кабузан, *op. cit.*, pp. 134–139, 141–144.

¹⁰⁶ Constantin Ungureanu, *Populația Bucovinei și Basarabiei*, p. 127.

unui număr mare de holtei în satele din nordul și centrul ținutului Soroca este o dovadă a numărului mare de imigranți, veniți aici de peste Nistru ori din ținutul Hotin. Anume în nord-estul ținutului Soroca, situat în nordul Basarabiei și de-a lungul râului Nistru, în prima jumătate a secolului al XIX-lea au fost întemeiate multe sate cu ucraineni, iar foarte multe sate moldovenești aveau populație mixtă.

Numărul locuitorilor din nordul și centrul Basarabiei a crescut constant, chiar dacă într-un ritm mai lent decât în Bugeac. Dinamica populației în diferite ținuturi (județe), până la mijlocul secolului al XIX-lea, este sistematizată în următorul tabel:

Tabel nr. 3. Locuitorii județelor din nordul și centrul Basarabiei în perioada 1812–1854¹⁰⁷

Ținuturi/județe	1812	1816	1817/1818	1827	1842	1854
Hotin	77 345	84 016	377 850	447 474	129 722	147 806
Soroca	38 180	43 075			83 450	103 882
Iași	29 800	40 160			87 616	100 254
Orhei	70 735	108 505			86 602	107 960
Chișinău					126 536	158 962
Total	216 060	275 756	377 850	447 474	513 926	618 864

În intervalul 1812–1854, numărul locuitorilor a crescut cel mai lent în județul Hotin (de 1,9 ori), urmat de Soroca (2,7 ori), Iași (3,4 ori) și Orhei/Chișinău (3,8 ori). În această perioadă s-au modificat hotarele unor județe, dar, oricum, creșterea a fost cea mai lentă în județul Hotin, care era cel mai dens populat. Totodată, creșterea cea mai rapidă înregistrată în județele Orhei/Chișinău se datorează în principal orașului Chișinău.

Imigranți ucraineni în ținutul Orhei în anul 1820

La sfârșitul secolului al XVIII-lea și în primele două decenii ale secolului al XIX-lea, un număr mare de imigranți ucraineni s-a stabilit în multe sate din ținutul Orhei. Catagrafia din anul 1817 a înregistrat în ținutul Orhei 18 616 țărani birnici, 1 118 văduve, 380 de scutelnici, dar și 2 364 de holtei, care reprezentau 12,7% față de gospodăriile de țărani birnici¹⁰⁸. Cei mai mulți holtei locuiau pe valea râurilor Cula, Bâc, Ichel, Botna, Răut. Întâmplător sau nu, anume în partea de codru a ținutului Orhei, la începutul secolului al XIX-lea s-au format mai multe sate mici, locuite exclusiv ori în majoritate de ucraineni.

În anul 1820 s-a realizat o statistică detaliată despre populația tuturor localităților ținutului Orhei, cu excepția orașului Chișinău. Ținutul Orhei era populat atunci de 102 884 de persoane, dintre care 7 959 (7,7%) ucraineni (maloruși). Proporția populației românești era cea mai mică în patru ocoale din

¹⁰⁷ B. M. Кабузан, *op. cit.*, p. 37.

¹⁰⁸ И. Н. Халиппа, *op. cit.*, p. 173.

nord-estul ținutului Orhei: Nistrul de Sus (79,2%), Câmpului (67,9%), Răutului de Jos (67,3%) și Ciornii (doar 63,9%). Anume în această parte a ținutului Orhei, la sfârșitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea, s-au stabilit cei mai mulți imigranți ucraineni, sosiți de la est de Nistru. Ponderea ucrainenilor era mai mare în ocoalele Ciornii (30%), Câmpului (23,1%), Răutul de Jos (17,4%), Nistrul de Sus (14,6%), urmate de ocoalele Culii (9,8%), Fața Bâcului (8,3%), Ichilului (5,7%)¹⁰⁹.

Proporția mare a ucrainenilor în unele ocoale din ținutul Orhei era mai degrabă asemănătoare cu structura etnică a populației din sudul ținutului Hotin. Potrivit unei statistici din anul 1820, minoritatea ucraineană era importantă în ocoalele de Mijloc (28,5%), Rujenița (25,4%), Prutul de Sus (18,2%) și Prutul de Jos (14,7%) din partea de sud a ținutului Hotin. În Ocolul Movilău din fostul ținut Soroca, situat în apropiere de râul Nistru, în anul 1820 chiar locuiau mai mulți ucraineni (48,7%) decât moldoveni (41,2%), lângă Otaci fiind mai multe sate cu populație ucraineană¹¹⁰.

În ținutul Orhei, în anul 1820, cele mai multe sate, locuite exclusiv ori în mare majoritate de ucraineni, erau situate în zona de Codru, de la nord-vest de Călărași până la sud de Orhei (Palanca, Mândra, Slobozia Hoginești, Hârbovăț, Schitul Frumușica, Schitul Țigănești, Schitul Tabăra, Vatici, Manna, Odaia Săleștii, Ivancea, Râșcova, Brănești, Slobozia Pivnița, Slobozia Râșca, Slobozia Mitocu, Cișmea). Sate mari, locuite în majoritate de ucraineni erau Cinișeuți, Bulăiești, Sârcova și Fuzăuca. În patru ocoale din nord-estul ținutului Orhei, aproape în toate satele cu populație majoritar românească exista o minoritate mai mult sau mai puțin importantă de ucraineni.

În cele mai multe sate din acest ținut, imigranții ucraineni s-au așezat la hotarul secolelor XVIII–XIX. Bunăoară, în Ocolul Bucovățului, ucrainenii erau majoritari în satele Malina, Slobozia Onești și la Poiana Malcoci, cu schitul Condrița, unde locuitorii erau de curând așezați (în anii 1808–1812)¹¹¹. În Ocolul Răutul de Jos, majoritatea ucrainenilor locuia în satele Ivancea (din anul 1760), Brănești (din anul 1780) și Manna (din anul 1770), în sloboziile Pivnița (din anul 1806), Râșca (din anul 1795) și Mitoc (din anul 1805)¹¹². În Ocolul Culii, ucrainenii locuiau exclusiv în satele Vatici și Vârbovăț, în Slobozia Hoginești, în schiturile Frumușica și Tabăra. În aceste cinci sate și schituri, populate doar de țărani ucraineni, nu era niciun mazil sau ruptaș, niciun cler sau boiernaș. Evident, imigranții ucraineni, stabiliți mai ales pe lângă mănăstiri, au sosit cel mai probabil

¹⁰⁹ Constantin Ungureanu, „Locuitorii ținutului Orhei în anul 1820”, în „Revista de Istorie a Moldovei”, nr. 3–4 (119–120), 2019, p. 43.

¹¹⁰ Idem, *Populația Bucovinei și Basarabiei*, pp. 259, 266.

¹¹¹ Constantin N. Tomescu, „99 sate din Ținutul Orheiului la 1820”, în „Revista Societății Istorico-Arheologice Bisericești din Chișinău”, vol. XIX, 1929, pp. 354–355, 357, 363.

¹¹² Idem, *Catagrafia Basarabiei la 1820. 127 sate din Ținutul Orheiului*, Chișinău, Tipografia Eparhială „Cartea Românească”, 1931, pp. 5–6, 10–14.

la începutul secolului al XIX-lea. În Ocolul Ichilului, satele recent populate (Râșcova – din anul 1780, Martinești – din anul 1795, Slobozia Chirianca – din anul 1808) erau locuite aproape exclusiv de ucraineni. Situația era similară și în Ocolul Fața Bâcului, unde erau cinci sate locuite exclusiv ori în majoritate de ucraineni, care au fost populate la începutul secolului al XIX-lea: Mândra (1800), Slobozia Hulboca (1813), Săliștea Călărașilor (1815), Palanca (1817), Slobozia Peticu (1817)¹¹³. Așadar, doar după opt ani de la anexare, chiar și în partea centrală a Basarabiei se stabilise un număr mare de imigranți, în principal ucraineni sosiți de la est de Nistru. Cei mai mulți imigranți ucraineni trăiau în sate din nordul și estul ținutului Orhei, în apropiere de râul Nistru.

Sate noi cu populație ucraineană în nordul și centrul Basarabiei

În primele decenii ale secolului al XIX-lea, un număr mare de imigranți din stânga Nistrului, în mare majoritate țărani ucraineni, s-au strămutat în ținuturile din nordul și centrul Basarabiei și s-au stabilit în sate deja existente, locuite în principal de moldoveni. Doar în nordul ținutului Hotin, imigranții sosiți din Podolia ori Galiția s-au adăpostit în sate, locuite și până atunci în majoritate de ucraineni.

În deceniile următoare, soarta acestor imigranți ucraineni a fost diferită. O parte dintre ei, după o perioadă temporară de ședere în Basarabia, s-a întors în satele de baștină de peste Nistru. O altă parte, după o locuire temporară în sate moldovenești, a fondat sate noi, s-a așezat în slobozii ori pe moșiile unor proprietari particulari. Au fost și mulți imigranți ucraineni care s-au stabilit definitiv în satele moldovenești din Basarabia și au conviețuit împreună cu populația băștinașă de etnie română. În satele mixte moldo-ucrainene, minoritatea etnică a fost asimilată treptat, lingvistic și etnic, dar au fost și multe sate în care s-au păstrat ambele comunități.

În partea de nord a Basarabiei, mai ales în ținutul/județul Hotin, dar și în sate mixte, unde ucrainenii erau majoritari, a fost asimilată minoritatea românească. În partea centrală a Basarabiei, unde dominantă era populația românească, minoritatea ucraineană a fost asimilată cu timpul. Însă, din cauza prezenței unor statistici controversate pentru diferite sate cu populație mixtă, este dificil de estimat numărul ucrainenilor sau moldovenilor, care, în decursul secolului al XIX-lea, și-au pierdut identitatea etnică. Procese similare au avut loc în aceeași perioadă și în Bucovina, unde, de asemenea, existau multe sate mixte, populate de români și ucraineni.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, în ținuturile din nordul și centrul Basarabiei au fost fondate mai multe sate noi, locuite exclusiv ori în mare majoritate de ucraineni. Bunăoară, în partea de nord a ținutului Hotin, din anul 1808 este menționat Cășla Saliev, din anul 1824 – satul Aristeuca, din anul

¹¹³ *Ibidem*, pp. 32, 34–35, 37, 39–41, 43, 49–50, 55.

1835 – Grimești, Vladiceni, Vorniceni, Conovca, Lucaceni, Răspopiți, din anul 1844 – satul Levinți. Toate aceste sate erau locuite exclusiv de ucraineni. În partea de sud a ținutului Hotin, statistica din anul 1817 menționează pentru prima dată satul Tețcani; din anul 1820 este atestat satul Grimești; din anul 1824 se menționează Slobozia Șirăuți, Medveja, Berlinți, Trestieni, Bogdănești, Slobozia Buzdugeni; după anul 1835 apar în statistici satele Grumăzeni, Holohoreni, Șofrâncani. Satele menționate erau locuite aproape exclusiv de imigranți ucraineni, sosiți de peste Nistru, care s-au adăpostit temporar în sate moldovenești, apoi s-au stabilit în aceste sate noi.

În nordul ținuturilor Soroca și Iași s-au produs procese migraționiste similare cu cele din sudul ținutului Hotin. Inițial, mulți imigranți ucraineni s-au stabilit în sate vechi moldovenești, multe devenind cu populație mixtă. În deceniile următoare, în județul Soroca s-au fondat sate noi, locuite exclusiv de ucraineni (Egorovca, Goleni, Hăsnășenii Noi, sloboziile Domentevca, Frasin, Iorjnița, Maramonovca, Moșana, Oclanda, Roșietici, Stepanovca, Volovița, Zgura ș.a.)¹¹⁴. Multe dintre satele populate de ucraineni erau slobozii, ceea ce denotă fondarea lor recentă. În unele sate, numărul locuitorilor a crescut rapid doar în decurs de câțiva ani. Bunăoară, în Egorovca creșterea a fost de la 46 persoane (în anul 1844) la 233 (1850); în Maramonovca – de la 45 (1844) la 620 (1850). Satele Moșana, Hăsnășenii Noi, Slobozia Domentevca, locuite în 1850 doar de ucraineni, nici nu se regăsesc în statistica din 1844¹¹⁵.

Până la mijlocul secolului al XIX-lea, mai multe sate mici ori slobozii, locuite exclusiv sau în mare parte de ucraineni, sunt atestate în județul Iași. Către anul 1850, sloboziile Anfisovca, Berești, Bredeni, Butești, Egorovca, Fântâna Albă (Gașpar), Limbenii Noi, Nicoreni, Selineni, Stolniceni, Sturzovca, satele mici Chirpița, Iabloana, Petrușeni, Proscureni, Zagruleni și altele erau populate exclusiv sau în majoritate de ucraineni¹¹⁶. Sloboziile sau satele mici erau cele mai multe de curând fondate, unde s-au așezat imigranți ucraineni. Cele mai multe dintre satele noi, populate de ucraineni, erau situate în partea de nord a județului Iași, mai ales între localitățile Râșcani și Glodeni, în apropiere de orașul Bălți.

În județele Orhei și Chișinău, cei mai mulți ucraineni trăiau în sate, unde și în anul 1820 erau majoritari. Totodată, la mijlocul secolului al XIX-lea, minoritatea ucraineană nu mai era atestată într-un șir de sate mai ales din nordul și estul județului Orhei, unde aceștia erau prezenți în anul 1820. Cei mai mulți dintre acești imigranți ucraineni, după ce au locuit o perioadă în sate moldovenești, fie s-au întors peste Nistru, fie au fondat sate noi ori s-au stabilit în satele din apropiere, unde ucrainenii erau majoritari. În această perioadă s-au consolidat câteva sate mari ucrainene, situate în apropiere de orașul Orhei (Bulăiești, Ivancea, Piatra, Slobozia

¹¹⁴ B. M. Кабузан, *op. cit.*, pp. 134–139.

¹¹⁵ Dinu Poștarencu, *Contribuții la istoria modernă a Basarabiei*, pp. 108–111; B. M. Кабузан, *op. cit.*, pp. 133–139.

¹¹⁶ B. M. Кабузан, *op. cit.*, pp. 140–144.

Râșcova) sau târgul Rezina (Cinișeuți, Fuzăuca, Sârcova, Popăuți). Un alt grup de sate ucrainene era situat în apropiere de mănăstirea Hârjauca. În județul Chișinău, ucrainenii erau concentrați în satele Călimănești și Cățeleni, parțial în Costuleni, Cotul Morii, Soltănești, toate situate în apropiere de râul Prut.

Așadar, în ambele provincii, cele mai masive procese migraționiste s-au produs în primele decenii de administrație străină (în Bucovina – până în anii '20-'30 ai secolului al XIX-lea; în Basarabia – până la mijlocul secolului al XIX-lea). Ulterior, amploarea proceselor migraționiste s-a redus din intensitate, iar numărul locuitorilor a crescut datorită sporului natural. În primele decenii de stăpânire străină, atât în Bucovina, cât și în Basarabia au sosit cei mai mulți imigranți străini, în principal ucrainenii de la nord și est de Nistru. Ca urmare, anume în această perioadă s-a modificat radical structura etnică a populației din ambele provincii, în detrimentul populației românești autohtone. În Bucovina, ponderea românilor s-a micșorat de la circa 60% (în anul 1774), la 48,5% (în anul 1850), iar în Basarabia, proporția moldovenilor s-a redus de la circa 75% (în anul 1812), la circa 52–56% (în anii 1850–1862)¹¹⁷.

¹¹⁷ Constantin Ungureanu, *Populația Bucovinei și Basarabiei*, p. 292.